

ประจำอยู่เฉพาะเผ่าที่ตนเองพูดได้เท่านั้น และสังกัดในศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง

๓) พระธรรมจาริกประเภทหนึ่ง คือ พระธรรมจาริกที่สามารถจาริกไปในที่ต่าง ๆ ได้ตามที่ทางสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค เห็นควรให้เข้าไปปฏิบัติงานในพื้นที่นั้น ๆ

๔.๓ การฝึกอบรมหลังประจำการ

เป็นการฝึกอบรมหลังจากที่พระธรรมจาริกได้ปฏิบัติงานไปในระยะเวลาพอสมควร เพื่อเป็นการเพิ่มพูนทักษะและเพิ่มประสบการณ์ใหม่ ๆ ให้กับพระธรรมจาริก ได้นำไปใช้ในการเผยแผ่ ซึ่งมีดังนี้

๔.๓.๑ การฝึกอบรมหลังประจำการในอดีต ได้ฝึกอบรมในด้านการฝึกอบรมกรรมฐานหลักสูตรเข้ม การอบรมการเป็นครูสอนโรงเรียนผู้ใหญ่ชาวเขา เป็นต้น

๔.๓.๒ การฝึกอบรมหลังประจำการในปัจจุบัน ยังคงเน้นในเรื่องของการเข้าปฏิบัติกรรมฐานเข้มเป็นประจำทุกปี เพราะต้องการให้พระธรรมจาริกได้มีโอกาสในการพักภารกิจการทำงานของตนเองมาอบรมจิตใจ การอบรมหลักสูตรพระนักเผยแผ่ การอบรมเป็นพระวิทยากรงานค่ายคุณธรรม อบรมหลักสูตรการเป็นครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน การอบรมวิทยากรทักษะชีวิต การจัดทำสื่อการสอน การฝึกอบรมการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น

๕. การกำหนดแผนการปฏิบัติงานประจำปี

สำหรับแผนงานการดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริกนั้น จากการดำเนินการวิจัยพบว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ของชุมชนบนพื้นที่สูงซึ่งในอดีตชาวเขาถือว่าเป็นชนเผ่าที่มีความแตกต่างจากคนไทยที่อยู่พื้นราบทั่วไป หน่วยงานของรัฐเข้าไปพัฒนาด้วยความยากลำบาก เนื่องจากมีภาษา วัฒนธรรม ประเพณีที่แตกต่างกัน ตลอดจนความรู้สึกในความเป็นคนไทยยังไม่มี ทำให้เกิดปัญหาด้านความมั่นคงของประเทศ ดังนั้นหลักการเริ่มแรกในการเข้าไปพัฒนาชาวเขาจึงเป็นการมุ่งสร้างความสัมพันธ์ทางด้านจิตใจ เพื่อให้ชาวเขารู้สึกคุ้นเคยและให้ความไว้วางใจอันจะทำให้หน่วยงานของรัฐเข้าไปพัฒนาด้านต่างๆ ให้กับชาวเขา ได้ดียิ่งขึ้น การเผยแผ่พระศาสนาในช่วงนั้นจะเป็นผลพลอยได้เท่านั้น ปัจจุบันนี้สังคมบนพื้นที่สูงได้รับการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการศึกษา ชาวเขาพูด อ่าน ภาษาไทยได้รับทราบข้อมูลข่าวสารทั้งทางตรงและทางอ้อม มีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กับคนไทยทั่วไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้สร้างความเจริญและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาให้ดีขึ้น

ปัจจุบันชาวเขามีค่านิยมที่เปลี่ยนไปต้องการมีบ้านที่ใหญ่โต มีรถยนต์ขับ มีฐานะที่มั่นคง เล่นการพนันเป็นเหมือนกับคนพื้นราบ วัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่าถูกละทิ้ง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำ

ให้ปัญหาต่าง ๆ ของชาวเขาไม่ต่างกับคนไทยโดยทั่วไปการทำงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงต้องปรับเปลี่ยนวิธีการให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบนพื้นที่สูง และโครงการพระธรรมจาริกจำเป็นต้องทบทวนย้อนหลังถึงการทำงานที่ผ่านมาว่ามีอะไรดีขึ้นบ้าง งานทุกๆ ด้าน ล้วนแต่เป็นส่วนประกอบหรือปัจจัยที่สำคัญในการสร้างความเชื่อถือความเลื่อมใสศรัทธาและการยอมรับให้เกิดขึ้นในจิตใจของประชาชนที่พระธรรมจาริกเข้าไปปฏิบัติงาน สำหรับปัจจุบันโครงการพระธรรมจาริกได้พิจารณาเห็นควรใช้นโยบายเชิงรุก เช่น การขยายหมู่บ้านปฏิบัติงาน การจูงใจเด็กและเยาวชนมาเป็นยุวพุทธ การสร้างแกนนำชาวพุทธ การแสดงธรรมเสียงตามสาย การปฏิบัติตนอยู่ในศีลจารีวัตรทั้งดงามและการทำที่อยู่อาศัยให้สะอาดร่มรื่นน่าอยู่น่าอาศัย การกำหนดแผนการปฏิบัติงานประจำปีของพระธรรมจาริก ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีการกำหนดอยู่ ๓ รูปแบบ ดังนี้

๕.๑ การกำหนดแผนจากบนลงล่าง คือ การกำหนดแผนที่ผู้บริหารกำหนดหรือวางนโยบายให้กับพระธรรมจาริกที่อยู่ภาคสนามได้ปฏิบัติ ซึ่งพระธรรมจาริกจะต้องสนองนโยบายของโครงการ ตามที่กำลังความรู้ ความสามารถและสติปัญญาของตนเองทำได้

๕.๒ การกำหนดแผนจากล่างขึ้นบน คือ การกำหนดแผนที่พระธรรมจาริกที่ปฏิบัติภาคสนามของแต่ละพื้นที่แต่ละศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง ร่วมกันกำหนดแผนปฏิบัติงานประจำปีของแต่ละอาศรม และรวมเป็นแผนปฏิบัติงานประจำปีของศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง ตามความเหมาะสมของพื้นที่ที่ตนปฏิบัติงานอยู่ เสนอต่อฝ่ายแผนงานและโครงการ ของโครงการพระธรรมจาริก

๕.๓ การกำหนดแผนในแนวราบ คือ การกำหนดแผนร่วมกันระหว่างผู้บริหารในส่วนสำนักงานกับพระธรรมจาริกในส่วนภาคสนามโดยผ่านทางหัวหน้าศูนย์ ฯ

๖. การจัดประชุมคณะกรรมการปฏิรูปงานภาคสนาม

การประชุมในลักษณะนี้เริ่มมีขึ้นเมื่อ มีการปรับโครงสร้างการบริหารในระดับภาคสนามเป็นแบบระบบเขต ใน พ.ศ. ๒๕๒๙ มีจำนวน ๔ เขต เป็นการประชุมหัวหน้าเขต และปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนา (หน.ศอ.ส.) มีทั้งหมด ๒๕ ศูนย์ และหัวหน้าศูนย์ทุกรูปคือคณะกรรมการปฏิรูปงานพระธรรมจาริกภาคสนาม ดังนั้นการประชุมคณะกรรมการปฏิรูปงานพระธรรมจาริกภาคสนามในปัจจุบันจึงเป็นการประชุมประจำเดือนระดับหัวหน้าร่วมกับคณะผู้บริหารในส่วนภูมิภาคฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานในส่วนของพระธรรมจาริก เป็นการร่วมกันหารือเกี่ยวกับการดำเนินงานพระธรรมจาริกในภาคสนาม และรับฟังแนวทางการปฏิบัติงานข่าวสารเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของโครงการพระธรรมจาริก ไปถ่ายทอดหรือแจ้งให้กับพระธรรมจาริกที่อยู่ในความรับผิดชอบของตนต่อไป

๗. จัดประชุมคณะกรรมการสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค

จากการสัมภาษณ์พระครูชนวิทย์ สุภทฺโท อดีตหัวหน้างานบุคลากรถึงการจัดประชุมคณะกรรมการสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค ในอดีต เป็นดังนี้

- ๑) หัวหน้าศูนย์อบรมศีลธรรม ฯ เข้าร่วมประชุม ณ ห้องประชุมเล็ก ศาลา (สว.) สมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบรมราชชนนี เป็นประจำทุกเดือน เพื่อรับฟังข่าวสาร นโยบายและแผนงานการปฏิบัติงานจากส่วนภูมิภาค และหัวหน้าศูนย์อบรม ฯ รายงานความเคลื่อนไหวจากการปฏิบัติงานในภาคสนามให้กับพระธรรมจาริกที่เป็นหัวหน้าศูนย์และผู้บริหารในส่วนสำนักงาน ทราบ พร้อมทั้งร่วมกันแก้ปัญหาในพื้นที่การปฏิบัติงานที่มีอุปสรรค
- ๒) เมื่อหัวหน้าศูนย์เข้าร่วมประชุมคณะกรรมการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคแล้ว พระธรรมจาริกที่เป็นหัวหน้าศูนย์นัดประชุมพระธรรมจาริกที่ปฏิบัติงานในเขตรับผิดชอบของศูนย์อบรม เพื่อนำข่าวสาร นโยบาย แผนงาน แจ้งให้กับพระธรรมจาริกลูกศูนย์ ทราบและหาแนวทางในการดำเนินงานร่วมกัน อีกทั้งยังนำเสนอแนวทางในการปฏิบัติงานและปัญหาอุปสรรคจากการทำงานผ่านที่ประชุมศูนย์ เพื่อให้หัวหน้าศูนย์นำเสนอต่อคณะกรรมการปฏิรูปงานภาคสนามได้รับทราบต่อไป และหลังจากเสร็จสิ้นการประชุมภายในศูนย์ ฯ แล้ว พระธรรมจาริกหัวหน้าศูนย์จัดทำรายงานผลการประชุมเป็นลายลักษณ์อักษรรวมทั้งผลการออกตรวจเยี่ยมพระธรรมจาริกประจำเดือน เสนอต่อผู้อำนวยการสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคได้รับทราบ โดยผ่านทางหัวหน้างานบุคลากร เป็นประจำทุกเดือน
- ๓) เมื่อปฏิบัติงานครบ ๓ เดือน หัวหน้าศูนย์ ฯ รวบรวมเอกสารผลการปฏิบัติงานตลอดสามเดือนจากลูกศูนย์ แล้วเสนอผู้อำนวยการสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคทราบ โดยผ่านทางหัวหน้างานบุคลากร ซึ่งปีหนึ่งจะรายงาน ๔ ครั้ง
- ๔) เมื่อปฏิบัติงานครบ ๑ ปี หัวหน้าศูนย์ ฯ รวบรวมผลการปฏิบัติงานจากทุกอาศรม ฯ ภายในศูนย์ ฯ พร้อมทั้งรูปถ่าย เสนอต่อผู้อำนวยการสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคทราบ โดยผ่านทางหัวหน้างานบุคลากร ในหนึ่งปีจะรายงานครั้งเดียวพร้อมแนบรูปถ่ายกิจกรรมด้วย

๘. การรายงานผลการปฏิบัติงาน

จากการสัมภาษณ์พระครูชนวิทย์ สุภทฺโท อดีตหัวหน้างานบุคลากรถึงการรายงานผลการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก ในอดีต เป็นดังนี้

๙. การเยี่ยมเยียนนิเทศและติดตามผล

๙.๑ การติดตามผลและประเมินผลในอดีต ในสมัยที่เริ่มต้นโครงการนั้น มีอาคารพระธรรมจาริกเพียงแค่ ๑๐ แห่ง ซึ่งไม่มากนัก การติดตามผลการปฏิบัติงานจึงทำได้โดยพระผู้ใหญ่ที่ร่วมเป็นคณะทำงานโครงการพระธรรมจาริกและพระเถระผู้ใหญ่ในจังหวัด จะเป็นผู้ออกไปตรวจเยี่ยมติดตามผล แต่ต่อมาเมื่อมีการขยายจำนวนอาศรมฯ ออกไปอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งเกินขีดความสามารถของพระเถระผู้ใหญ่ ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ จึงมีการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงานพระธรรมจาริก โดยได้มีการแบ่งพระธรรมจาริกออกเป็นเขต ซึ่งในแต่ละเขตจะมีพระภิกษุที่ทำหน้าที่หัวหน้าเขต คอยนิเทศติดตามประเมินผล และตรวจเยี่ยมให้กำลังใจ จึงทำให้การเยี่ยมเยียนนิเทศและติดตามผลมีความคล่องตัวมากยิ่งขึ้น

๙.๒ การติดตามผลและประเมินผลในปัจจุบัน หลังจากที่มีปรับโครงสร้างการบริหารในภาคสนามเป็นระบบเขต ถึงมีความคล่องตัวขึ้นมากกว่าเดิมก็ตาม แต่พอระยะเวลาผ่านไป อาศรมพระธรรมจาริกก็ยิ่งเพิ่มขึ้นและมีพื้นที่กว้างขวางมากขึ้นตามลำดับ ทำให้การติดตามผลและประเมินผลมีความยากลำบากมากขึ้น ดังการให้สัมภาษณ์ของ พระครูโสภณศิริประชาภิจ อดีตหัวหน้าเขตในขณะนั้น ได้กล่าวเกี่ยวกับความยากลำบากในการติดตามผลและตรวจเยี่ยมว่า "...การออกตรวจเยี่ยมเมื่อก่อนในช่วงที่รับเป็นหัวหน้าเขต มีความยากลำบากมากเพราะพื้นที่รับผิดชอบมีหลายจังหวัดคือ เชียงราย พะเยา ลำปาง แพร่ และน่าน บางครั้งรถก็ไปเสียอยู่กลางเขาบ้าง ค่าภัตตาหารและค่าใช้จ่ายตรวจเยี่ยมในแต่ละเดือนไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย แต่ก็ต้องทนสู้เพื่อพระศาสนา เพื่อพระธรรมจาริกจะได้มีกำลังใจปฏิบัติงานต่อไป..." ต่อมาทำให้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารในระดับภาคสนามอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ จากระบบเขตมาเป็นระบบศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงแทน และแต่งตั้งให้พระธรรมจาริกทำหน้าที่เป็นหัวหน้าศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง ซึ่งมีหน้าที่ในการออกติดตามและตรวจเยี่ยมภายในศูนย์ ฯ ซึ่งการปรับระบบโครงสร้างภาคสนามเป็นระบบศูนย์ มีลักษณะพื้นที่ที่แคบลงกว่าเดิมทำให้สามารถแก้ปัญหาการเยี่ยมเยียนติดตามผล ในส่วนของสำนักงานบริหารงานพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค จะจัดเจ้าหน้าที่ในการออกตรวจเยี่ยมเป็นช่วงๆ อย่างน้อยเดือนละ ๒ ครั้ง

บทที่ ๕

บทเรียนจากการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาวิจัยได้เรียนรู้บทเรียนจากการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก ซึ่งได้แก่ ผลลัพธ์ ผลกระทบ ปัญหาอุปสรรค และการแก้ไข ซึ่งเรียนเหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ช่วยให้โครงการพระธรรมจาริกได้พัฒนาระบบการบริหารและรูปแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มาตลอดเป็นระยะ ๆ ซึ่งมีดังต่อไปนี้

ผลลัพธ์จากการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับจากการทำงานของโครงการพระธรรมจาริก คือ ผลที่เกิดขึ้นในด้านบวกหรือด้านดี หรือผลดี ที่เกิดจากการทำงานของพระธรรมจาริก มี ๕ ประการ คือ

๑. ผลลัพธ์ที่เกิดกับพระพุทธศาสนา

จากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตลอด ๔๐ ปี ที่ผ่านมา พบว่า ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนาจากการปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนบนพื้นที่สูง ของคณะพระธรรมจาริก คือการได้เผยแผ่คำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสู่ชาวเขาที่ยังไม่เลื่อมใสศรัทธาให้เลื่อมใสศรัทธาและนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของตนและครอบครัว ทำให้ผู้ที่เคารพศรัทธาเดิมอยู่แล้วได้รู้ ได้เข้าใจและเคารพเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ทำให้สถาบันของพระพุทธศาสนายังคงมั่น มีผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ คือ หลักของศีล สมาธิ และปัญญา โดยเริ่มจากหลักของท่าน ศีลและภาวนา นั้นหมายความว่าหากที่ใดยังคงมีการประพฤติปฏิบัติตามแนวนี้ ก็แสดงว่าธรรมะของพระพุทธองค์ยังคงเรืองรองส่องสว่างกลางดวงใจให้เขาได้รับความสุขที่แท้จริงตามสมควรแห่งการปฏิบัติ ถึงแม้ว่าจะอยู่ไกลแสนไกลในหุบเขา ห่างไกลจากความเจริญ ห่างไกลจากแสง สี เสียง ที่ทำให้ผู้คนทั้งหลายหลงใหลอย่างไม่ลืมหูลืมตากก็ตาม แต่แสงแห่งธรรมก็ไปส่องสว่างกลางดวงใจให้เขาได้รับความสุขที่แท้จริง ตามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า " ไม่มีความสุขใดเสมอเหมือนความสงบ " หรือ " ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก " คาดว่าธรรมะของพระพุทธองค์ที่เกิดจากพระธรรมจาริก คงจะได้ช่วยกระพือสันติสุขให้เกิดขึ้นไปทั่วป่าเขาพนาไพร

๒. ผลลัพธ์ที่เกิดกับชุมชนบนพื้นที่สูง

จากการวิจัยพบว่า จากการดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริกส่งผลต่อชุมชนบนพื้นที่สูง คือชาวเขามีพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติไทย ชาวเขาเกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันกับคนไทย มีความรักและห่วงแหนแผ่นดินที่ตนเองอาศัยทำมาหากิน ชาวเขา

ได้รับการพัฒนาดตนเองทางด้านเศรษฐกิจ เช่น ทำมาหาเลี้ยงชีพอย่างสุจริต โดยเฉพาะ การเกษตร ได้ส่งเสริมให้ปลูกไม้ผลยืนต้น การปลูกพืช ยาสูบไหม รู้จักใช้จ่ายเงินอย่างประหยัด พอสมควรกับอัตรา ทางสังคมมีการรวมกลุ่มทำบุญ ชาวเขารู้จักหน้าที่พลเมืองที่ดีของประเทศ ช่วยรักษาความสงบเรียบร้อยตามชายแดน ชาวเขาได้รับการพัฒนาให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ชาวเขารู้จักการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ เพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมและ ลูกหลานของตนเองในอนาคต และชาวเขาได้รับความไว้วางใจจากหน่วยงานราชการ ในฐานะเป็น พลเมืองที่มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อันเป็นผลดีต่อความมั่นคงของชาติ ลูกหลานของชาวเขาได้รับการส่งเสริมการศึกษาจากโครงการพระธรรมจาริกและหน่วยงานของรัฐ เท่าเทียมกับคนไทยโดยทั่วไป

จากการจัดทำเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกับชุมชนชาวเขา เรื่อง " ชุมชนชาวเขาได้ อะไรจากพระธรรมจาริก " ที่หมู่บ้านยางคำนุ หมู่ที่ ๕ ตำบลดอยฮาง อำเภอเมือง จังหวัด เชียงราย ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง มีอาศรมพระธรรมจาริกในหมู่บ้านตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ผลสรุปการแลกเปลี่ยนความเห็น พบว่า ตั้งแต่มีการสร้างอาศรมขึ้นในชุมชน ทำให้ชุมชน เกิดความรัก ความสามัคคีกัน เพราะในทุกวันศีลชาวบ้านจะมารวมกันทำบุญที่วัด (อาศรม ฯ) มีการพูดคุยถามถึงสารทุกข์สุกดิบของกันและกัน วัดเป็นศูนย์รวมของชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เมื่อใดที่พระธรรมจาริกไม่อยู่อาศรมหรือในวันศีลวันพระไม่มีพระอยู่ ชาวบ้านจะรู้สึกเสียใจ ไม่ค่อยสบายใจ แต่วันใดที่ชาวบ้านได้ยินเสียงพระสวดมนต์ เปิดเสียงธรรมะตามสายทำให้ชาวบ้าน มีความสุข สดชื่นเบิกบานใจ พระธรรมจาริกสามารถเป็นที่พึ่งของชาวบ้านได้ในยามที่มีปัญหา หรือในเมื่อมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านพระธรรมจาริกสามารถเป็นที่ปรึกษาได้ วัดศรีโสดา และวัดวิเวกวาราม เป็นที่ให้การศึกษาแก่บุตรหลานได้จากการแนะนำของพระธรรมจาริก นับได้ ว่าพระธรรมจาริกมีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตของชุมชนชาวเขา นั้นหมายถึงว่าวิถีการดำเนิน ชีวิตของเขาผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่นแล้ว

๓. ผลลัพธ์ที่เกิดกับองค์กรรัฐ

จากการศึกษาวิจัยพบว่าจากการทำงานของโครงการพระธรรมจาริกส่งผลต่อองค์กรรัฐ คือโครงการพระธรรมจาริกมีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงทางด้านการเมืองการปกครอง และ สังคมจิตวิทยา เช่น ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีความสามัคคีกัน ไม่แบ่งแยกว่าเป็น ชาวไทยหรือชาวเขา โครงการพระธรรมจาริกมีส่วนช่วยในการพัฒนาหมู่บ้าน ช่อมถนบนเข้า หมู่บ้าน และสาธารณูปโภคอื่น ๆ โครงการพระธรรมจาริกมีส่วนช่วยในการลดพื้นที่ปลูกฝิ่น ลด จำนวนผู้เสพยา โครงการพระธรรมจาริกมีส่วนช่วยในด้านการอนุรักษ์ การใช้ และการพัฒนา

ทรัพยากรธรรมชาติ และโครงการพระธรรมจาริกมีส่วนช่วยในการประสานงานด้านข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับชาวเขาให้กับทางหน่วยงานราชการ เพื่อพิจารณาให้การสงเคราะห์และพัฒนาชาวเขาต่อไป ในปัจจุบันทางโครงการพระธรรมจาริกมีนโยบายส่งพระธรรมจาริกเข้าสอนหนังสือ และอบรมจริยธรรมในโรงเรียน ถือได้ว่าได้ช่วยแบ่งเบาภาระของโรงเรียนในกรณีที่ครูสอนไม่เพียงพอ และช่วยให้เด็กมีคุณธรรมจริยธรรมมากขึ้น เพราะนักเรียนจะเคารพและยำเกรงพระมากกว่าครู เนื่องจากพระเป็นผู้ทรงศีลนั่นเอง

๔. ผลลัพธ์ที่เกิดกับองค์กรคณะพระธรรมจาริก

องค์กรพระธรรมจาริกเป็นองค์กรศาสนาองค์กรหนึ่ง ที่ได้รับการยอมรับจากบุคคลทั่วไปว่าเป็นองค์กรที่มั่นคงมีความเป็นเอกลักษณ์ในการทำงาน ถึงแม้ว่าการทำงานที่ผ่านอาจะประสบกับปัญหาที่ต้องล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด แต่ด้วยเจตนารมณ์และอุดมการณ์ ของโครงการที่เป็นองค์กรเพื่อสนองเจตนารมณ์ของพระพุทธองค์ ที่มุ่งหวังอนุเคราะห์ชาวโลก และสนองนโยบายของภาครัฐ จึงทำให้โครงการพระธรรมจาริกได้รับพระราชทานพระมหากุณยานิคุณจากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ทรงให้การอุปถัมภ์ช่วยเหลือการดำเนินงานของโครงการมาโดยตลอด และหน่วยงานภาครัฐหลาย ๆ ฝ่ายยื่นมือเข้าให้ความช่วยเหลือ ทำให้เป็นโครงการเฟื่องฟูมาโดยแท้

๕. ผลลัพธ์ที่เกิดกับตัวพระธรรมจาริก

จากการศึกษาวิจัยพบว่า โครงการพระธรรมจาริกช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาของพระธรรมจาริก โดยปัจจุบันสนับสนุนการศึกษาถึงระดับปริญญาตรี พระธรรมจาริกได้เรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา และวัฒนธรรมของชนเผ่าต่าง ๆ ทำให้เข้าใจวิถีการดำเนินชีวิต พระธรรมจาริกจึงปรับตัวให้เป็นที่ยอมรับของชาวเขาได้โดยง่าย พระธรรมจาริกเป็นที่ไว้วางใจสำหรับชาวเขา เป็นตัวแทนในการประสานงานกับหน่วยงานราชการต่าง ๆ ทำให้สถานภาพของพระธรรมจาริกในชุมชนชาวเขาสูงส่งในลักษณะเป็นที่ปรึกษา บางโอกาสยังถูกเชิญให้เป็นผู้ตัดสินกรณีพิพาทในชุมชน และอดีตพระธรรมจาริกและผู้ที่เคยบวชเรียนในพระพุทธศาสนา หลังจากลาสิกขาบทแล้วเมื่อกลับไปอยู่ในชุมชนเดิม ได้รับการยอมรับนับถือจากชาวเขามีส่วนช่วยให้พระธรรมจาริกปฏิบัติงานได้สะดวกขึ้น บางคนมีบทบาทในฐานะผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. และรับราชการเป็น ตำรวจ ทหาร ครู เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เป็นต้น

ผลกระทบจากการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก

ผลกระทบจากการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก คือ ผลที่เกิดขึ้นด้านลบหรือผลที่ก่อให้เกิดความเสียหาย เป็นทั้งสิ่งที่ถูกประเมินและวิเคราะห์จากภายใน คือองค์กรพระธรรมจาริก และบางครั้งเป็นมุมมองจากภายนอก คือบุคคลหรือหน่วยงานทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับโครงการพระธรรมจาริก มี ๕ อย่าง คือ

๑. ผลกระทบที่เกิดกับพระพุทธศาสนา

จากการดำเนินการเผยแพร่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงของโครงการพระธรรมจาริก มิใช่จะประสบผลสำเร็จเพียงอย่างเดียว ในบางอย่างก็ส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาเป็นผลกระทบโดยภาพรวมทั้งหมด สืบเนื่องจากการที่พระธรรมจาริกบางส่วน ขาดการอุทิศทุ่มเทให้กับโครงการ ซึ่งพระภิกษุเหล่านี้อาจจะติดภารกิจนิมนต์ จนทำให้การปฏิบัติงานในหน้าที่พระธรรมจาริกไม่ต่อเนื่อง ไม่เป็นไปตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ปรากฏการณ์เช่นนี้ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดแก่ชาวเขาในหลาย ๆ แห่ง ซึ่งจากมุมมองของชาวเขาเกี่ยวกับเรื่องนี้ ส่วนใหญ่จะมองเห็นว่าเป็นพระธรรมจาริกไม่มีความจริงใจในการปฏิบัติงาน การที่พระธรรมจาริกบางส่วนมุ่งเน้นการพัฒนาวัตถุมากกว่าการพัฒนาจิตใจ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากค่านิยมในการก่อสร้างเสนาสนะที่ใหญ่โต เกินกำลังความสามารถของผู้มีจิตศรัทธาในชุมชนจะสนับสนุนได้ จนต้องออกไปหาการสนับสนุนจากนอกชุมชน ซึ่งหลายคนคิดว่าการก่อสร้างเสนาสนะที่ใหญ่โตนี้ คือความสำเร็จในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ซึ่งเรื่องนี้ สมเด็จพระวันรัต ได้ให้โอวาท เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ในพิธีเปิดการอบรมปฐมนิเทศพระธรรมจาริกว่า "นึกถึงว่าเราเกิดมาเป็นมนุษย์ทั้งชาติ มีโอกาสช่วยเหลือคนคนเดียว ดีกว่าเราสร้างโบสถ์หนึ่งหลังไว้ในพระพุทธศาสนา เพราะเราสร้างคนให้เป็นคนดีแล้วคนดีนั้น อาจจะสร้างความคิดให้แก่ประเทศชาติ ศาสนา ตลอดต่อไป"การที่พระธรรมจาริกบางรูปประพฤติปฏิบัติไม่สมกับที่เป็นผู้ที่อยู่ในสมณเพศจนทำให้ชาวเขาทั่วไปเสื่อมศรัทธา ปรากฏการณ์เช่นนี้ถ้าเกิดขึ้นในชุมชนที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีอยู่แล้ว การประพฤติปฏิบัติแบบนี้ถือว่าเป็นเรื่องส่วนตัว แต่ถ้าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านชาวเขาที่ยังไม่มีความเลื่อมใสหรือ กำลังจะเกิดมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นบุคคลที่มีส่วนอย่างมากในการทำลายภาพพจน์ขององค์กรโดยส่วนรวม คือพระพุทธศาสนา พระธรรมจาริกบางรูปยังปฏิบัติศาสนกิจไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำให้ชาวเขาเกิดความเคลือบแคลงไม่เลื่อมใส ตลอดจนเป็นจุดอ่อนให้แก่ผู้ไม่ประสงค์ดีได้นำมาเป็นเรื่องโจมตีพระพุทธศาสนาให้เกิดความเสียหายแก่ส่วนรวมได้ กรณีเช่นนี้น่าจะทำให้เกิดการทบทวนวิธีการคัดเลือก กลั่นกรอง ที่เหมาะสมสำหรับพระภิกษุที่มีหน้าที่หรือพระภิกษุผู้ที่จะอาสาสมัครเข้ามาปฏิบัติงานพระธรรมจาริก ให้มีความรัดกุมยิ่งขึ้นในอนาคต

๒. ผลกระทบที่เกิดกับชุมชนบนพื้นที่สูง

จากการศึกษาพบว่า การดำเนินงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูง บางครั้งเกิดการสับเปลี่ยนบุคลากรที่บ่อยเกินไป ทำให้กิจกรรมที่ทำร่วมกันระหว่างชุมชนกับพระธรรมจาริกเกิดความไม่ต่อเนื่องกัน และชุมชนปรับตัวไม่เท่าทันตามแนวความคิดของพระธรรมจาริกแต่ละรูปที่เข้าไปปฏิบัติงาน และในปัจจุบันในการดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริก ยิ่งเมื่อมีอาศรมที่ร้างไม่มีพระธรรมจาริกปฏิบัติงาน ก็ยิ่งทำให้ชุมชนที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาและต้องการพระธรรมจาริกปฏิบัติงานเกิดความลี้เล้งสงสัย ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่พระธรรมจาริกในพื้นที่จะต้องทำความเข้าใจกับชุมชนที่มีอาศรม ๔ ร้าง และพระธรรมจาริกหัวหน้าศูนย์ ๔ ที่รับผิดชอบในภาคสนามควรเร่งหาแนวทางแก้ไขร่วมกันกับทางผู้บริหารงานโครงการ

๓. ผลกระทบที่เกิดกับองค์กรภาครัฐ

จากการสนทนากลุ่มของคณะผู้วิจัยหลักกับคณะผู้วิจัยร่วม พบว่าประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อองค์กรภาครัฐมี ๒ ประเด็น ประเด็นแรก คือ นโยบายการจัดการศึกษาของโครงการพระธรรมจาริกที่จัดให้แก่กุลบุตรชาวเขา ทั้งที่โรงเรียนสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ โรงเรียนวัดวิเวกนาราม โรงเรียนผู้ใหญ่วัดวิเวก บางครั้งถูกมองจากทางโรงเรียนที่ให้บริการทางด้านการศึกษาว่าเป็นการแย่งผู้เรียนออกจากชุมชน ออกจากโรงเรียนที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งจริง ๆ แล้วการจัดการศึกษาของโครงการพระธรรมจาริกได้จัดให้กับผู้เรียนที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา หรือเป็นสถานศึกษาแก่คนที่ไม่มีการเรียนหรือยากจนนั่นเอง มิได้มีเจตนาในการแย่งผู้เรียนจากโรงเรียนที่เป็นของรัฐแต่อย่างใด แต่โรงเรียนต้องกลับถามตนเองว่าเพราะเหตุใดเด็กนักเรียนจึงไม่มาเรียนในสถานศึกษาที่มีอยู่ในชุมชน เพราะการจะเลือกเรียนสถานที่ใดนั้นเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของคนไทยอยู่แล้ว ประเด็นที่สองคือ นโยบายการส่งพระธรรมจาริกเข้าสอนในโรงเรียน จากการสนทนากลุ่มพบว่าบางโรงเรียนรู้สึกลำบากใจที่พระธรรมจาริกเข้าไปสอนไม่ตรงตามตารางที่ทางโรงเรียนจัดไว้ให้และสอนไม่ต่อเนื่องกัน ทำให้นักเรียนขาดการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง คงเป็นเพราะภาระการเล่าเรียนของตัวพระธรรมจาริกเอง และภาระการประสานงานในการทำกิจกรรมอย่างอื่นด้วย ดังนั้นจึงเป็นประเด็นที่ทางโครงการพระธรรมจาริกจะต้องนำมาทบทวนและหาแนวทางแก้ไข

๔. ผลกระทบที่เกิดกับองค์กรคณะพระธรรมจาริก

ผลกระทบที่เกิดกับตัวองค์กรพระธรรมจาริก จากการสนทนากลุ่มพบว่า ผลกระทบที่ทำให้การดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริกดูเหมือนไม่ค่อยประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เกิดจากสาเหตุ ๒ ประการ คือ

๔.๑ ปัจจัยภายใน คือ ภายในตัวขององค์กรพระธรรมจาริก ที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการดำเนินงานอยู่บ่อย ๆ ทำให้พระธรรมจาริกที่ปฏิบัติงานในภาคสนามไม่สามารถปรับตัวได้ทัน และนโยบายในการเผยแผ่ในบางเรื่องไม่สามารถดำเนินการได้ในพื้นที่ที่มีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ และบริบทต่าง ๆ ของชุมชน ทำให้พระธรรมจาริกเกิดความท้อแท้ ทำให้การปฏิบัติงานของโครงการพระธรรมจาริกไม่สามารถดำเนินกิจกรรมบางอย่างได้สำเร็จตามเป้าหมายและตามนโยบายที่ได้วางไว้

๔.๒ ปัจจัยภายนอก คือ เกิดจากตัวของพระธรรมจาริกที่เป็นพระนักเผยแผ่ธรรมที่อยู่ในภาคสนาม ซึ่งบางรูปไม่ค่อยมีความทุ่มเทในการปฏิบัติงานทำให้ไม่สามารถสนองนโยบายที่ทางโครงการพระธรรมจาริกตั้งเป้าหมายไว้ บางรูปก็ทำความเสียหายให้กับทางโครงการพระธรรมจาริกและพระศาสนา ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากปัจจัยภายใน ที่เกี่ยวกับระบบการคิดสรรค์และการสร้างพระธรรมจาริกให้มีอุดมการณ์ในการทำงาน ยิ่งในปัจจุบันพระธรรมจาริกบางรูปมุ่งแต่จะศึกษาเล่าเรียนให้จบเท่านั้น แต่ไม่ได้คำนึงถึงว่า ในขณะที่เป็นพระธรรมจาริกอยู่นั้นตนเองจะต้องทำอะไรให้แก่โครงการบ้าง สิ่งเหล่านี้ทางโครงการพระธรรมจาริกจะต้องนำมาปฏิรูปแก้ไขต่อไป

๕. ผลกระทบที่เกิดกับตัวพระธรรมจาริก

ผลกระทบที่เกิดกับตัวของพระธรรมจาริกนั้น มาจากการกระทำผลตัวของพระธรรมจาริกเอง ที่ไม่อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย ขาดความอดทนอดกลั้นจนบางครั้งก่อให้เกิดเรื่องการกระทบกระทั่งกับชุมชน และเกิดจากปัญหาอุปสรรคในชุมชนเองจนไม่สามารถดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามที่ตนเองได้ตั้งใจไว้ ทำให้เกิดความท้อแท้หรือลาออกจากการเป็นพระธรรมจาริกไปเลย

ปัญหาอุปสรรคจากการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก

ประวัติศาสตร์การทำงานอย่างยาวนานของโครงการพระธรรมจาริก นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ถึงปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๕๗ และการดำเนินงานจะครบ ๕๐ ปี ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ นี้ จากการศึกษาวิจัยพบว่า นอกจากความสำเร็จที่เป็นที่น่าชื่นชมยินดีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกกับชาวเขาแล้ว การทำงานของโครงการพระธรรมจาริกยังได้ผ่านปัญหาอุปสรรครวมทั้งผลกระทบต่อชุมชนบนพื้นที่สูง องค์กรรัฐและตัวองค์กรพระธรรมจาริกเองซึ่งเป็นทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นโดยตรงและโดยอ้อมมานับประการ ดังจะเห็นได้ดังต่อไปนี้

๑. ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในอดีต

ถึงแม้การปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก จะมีลักษณะเป็นรูปธรรมมากขึ้น (โดยไม่หมายถึงการก่อสร้างศาสนสถานต่าง ๆ) แต่ก็พบว่าเมื่อโครงการ ฯ ได้ขยายตัวในด้านจำนวน

อาศรม ฯ และจำนวนพระธรรมจาริกเพิ่มมากขึ้น ชาวเขาซึ่งเป็นประชากรเป้าหมายซึ่งแต่เดิมเคยเป็นปัญหาในช่วงต้นๆของการเริ่มต้นโครงการ โดยเฉพาะปัญหาในด้านการสื่อสารความหมายในการเผยแพร่ ปัญหาที่มีปัจจุบันกลับเป็นผลมาจากโครงการ ฯ เอง โดยเฉพาะปัญหาในด้านบุคลากรอื่นได้แก่ตัวพระธรรมจาริก (จากสรุปผลการปฏิบัติงานประจำปี พ.ศ.๒๕๒๖ กองอำนวยการพระธรรมจาริก วัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่) ปัญหาดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑.๑ ปัญหาที่เกิดจากตัวพระธรรมจาริก พระธรรมจาริกบางรูปไม่มีความอดทนในการปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขา เมื่อไปอยู่ที่อยู่ห่างไกลทุรกันดารก็ขาดการเสียสละทุ่มเทให้กับการปฏิบัติงานเผยแพร่พระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง หรือพระธรรมจาริกบางรูปประพฤติตัวไม่เหมาะสมกับสมณะเพศ ทำให้ชาวบ้านเสื่อมศรัทธาส่งผลเสียหายให้แก่โครงการพระธรรมจาริกโดยรวม และพระธรรมจาริกส่วนมากยังขาดความรู้ความเข้าใจ ในด้านพิธีกรรมและศาสนพิธี ทำให้ชาวเขาเสื่อมศรัทธาส่งผลกระทบต่องานโครงการ ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นความผิดที่ร้ายแรงก็ตาม อีกทั้งยังไม่เข้าใจในการเขียนสรุปผลการปฏิบัติงาน และในระยะหลัง ๆ พระธรรมจาริก มุ่งพัฒนาวัตถุมากกว่าการพัฒนาทางด้านจิตใจ

แนวทางแก้ไข ฝ่ายบริการและเผยแพร่ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการฝึกอบรมพระธรรมจาริกก่อนส่งขึ้นปฏิบัติงาน ได้พยายามเน้นในเรื่องระเบียบวินัย การประพฤติตน ให้พระธรรมจาริกได้พึงระมัดระวังและออกกระเบียบพระธรรมจาริกในการลงโทษพระธรรมจาริกที่ประพฤติตนไม่เหมาะสมในส่วนของพระธรรมจาริกที่ไม่เข้าใจในด้านพิธีกรรมหรือด้านศาสนพิธี โดยเฉพาะพิธีกรรมทางเหนือเนื่องจากพระธรรมจาริกมาจากหลายภูมิภาค ทางโครงการพระธรรมจาริกได้ดำเนินการแก้ไขโดยพิมพ์คู่มือเกี่ยวกับพิธีกรรมทางล้านนาให้แก่พระธรรมจาริกได้ศึกษาซึ่งสามารถช่วยได้เป็นอย่างดี

๑.๒ ปัญหาที่เกิดจากชุมชนชาวเขา ในส่วนของปัญหาในชาวเขาที่พบในอดีตได้แก่ปัญหาการยอมรับพระพุทธศาสนา ในบางหมู่บ้านที่ชาวบ้านยังประกอบการเกษตรแบบการยังชีพที่จะต้องให้ความสนใจกับความอยู่รอดของตนเองเป็นสำคัญ จึงให้ความสนใจกับพระพุทธศาสนา น้อย (แต่หมู่บ้านเช่นนี้ ถ้ามีการเน้นหนักเพียงแต่การผสมผสานระหว่างคติความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนา โดยไม่คำนึงถึงสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่เป็นวัตถุแล้ว ชาวบ้านจะรับได้มากกว่าโดยฐานะของพวกเข) และปัญหาอีกประการ ได้แก่ ความแตกแยกระหว่างความแตกต่างของสองศาสนาในชุมชน ทำให้เกิดมีข้อขัดแย้งขึ้นมาในหมู่บ้านทำให้การปฏิบัติงานไม่ราบรื่น

แนวทางแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนชาวเขา มีความหลากหลายซับซ้อน การนำศาสนาไปให้แก่ชาวเขาในขณะนั้น ผู้ที่เผยแผ่จะต้องมีความอดทน ไม่ใจร้อน พยายามสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน สนใจในเรื่องความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพของชาวเขา พยายามอนุเคราะห์สงเคราะห์เท่าที่สามารถช่วยเหลือได้อย่างจริงใจ ในกรณีที่มีความขัดแย้งทางศาสนาในการเผยแผ่ พระธรรมจาริกได้พยายามประสานความเข้าใจเกี่ยวกับการเผยแผ่และการนับถือศาสนา ว่าเป็นสิทธิเสรีภาพของแต่ละบุคคล แต่การอยู่ร่วมกันในชุมชนนั้นอย่าได้เอาเรื่องศาสนามาทำลายความแตกแยก เพราะศาสนาไม่เคยทำลายความแตกแยกให้ใคร แต่คนที่นับถือศาสนาเองเป็นผู้ก่อให้เกิดความแตกแยก

๑.๓ ปัญหาที่เกิดจากการบริหารงานโครงการ ปัญหาที่สำคัญอีกประการที่มีส่วนสัมพันธ์กับการขยายตัวของโครงการนั้นคือ การขาดแคลนยานพาหนะที่ใช้สนับสนุนการปฏิบัติงานทั้งการขึ้นลงอาศรม ฯ ของพระภิกษุ ตลอดจนความไม่สะดวกในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและการตรวจเยี่ยมของพระธรรมจาริกที่เป็นหัวหน้าเขต หัวหน้าสาย เนื่องจากในอดีตโครงการพระธรรมจาริก ได้จัดรูปการแบ่งสายงานควบคุมการปฏิบัติงานของพระภิกษุสามเณรที่ปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขาออกเป็น ๔ เขต คือ เขต ๑ มีจังหวัด เชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน เขต ๒ มีจังหวัด เชียงราย พะเยา ลำปาง เขต ๓ มีจังหวัด ตาก กำแพงเพชร อุทัยธานี เพชรบูรณ์ สุพรรณบุรี และกาญจนบุรี เขต ๔ มีจังหวัด น่าน แพร่ ในเขตหนึ่ง ๆ จะมีพระภิกษุหัวหน้าเขต จำนวน ๑ รูป เป็นผู้ควบคุมดูแล มีหน้าที่ออกตรวจเยี่ยมการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก ในท้องที่ที่รับผิดชอบหากพิจารณาตามข้อเท็จจริงและความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติแล้วจะเห็นได้ว่า หัวหน้าเขตต้องรับผิดชอบท้องที่หลายหมู่บ้านในหลายจังหวัด การมอบหมายให้หัวหน้าเขตออกตรวจเยี่ยมแนะนำ เสนอแนะให้คำปรึกษาและสั่งการใดๆ แก่พระภิกษุสามเณรชาวเขาให้ทั่วทุกๆ แห่งทุกหน่วยนั้นอาจจะเป็นสิ่งที่กระทำได้ยากและไม่ทั่วถึง เพราะท้องที่แต่ละแห่งอยู่ห่างไกลกันมาก การเดินทางแต่ละครั้งย่อมต้องเสียค่าใช้จ่ายและเสียเวลามาก เมื่อพระภิกษุได้รับงบประมาณเป็นปัจจัยค่าใช้จ่ายแต่ละเดือนเป็นจำนวนน้อย การเดินทางจึงทำได้ไม่บ่อยครั้ง การได้รับมอบให้ควบคุมดูแลงานลักษณะเช่นนี้จึงอาจจะเกินกำลังความสามารถของพระธรรมจาริกหัวหน้าเขต

แนวทางแก้ไข ปัญหาที่เกิดจากการบริหารงานในอดีต โครงการพระธรรมจาริกได้ปรับเปลี่ยนการบริหารจากระบบเขตที่มีหัวหน้าเขตต้องรับผิดชอบดูแลกว้างเกินไป ทำให้ดูแลไม่ทั่วถึงมาเป็นระบบศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง แต่ละศูนย์อบรม ฯ รับผิดชอบดูแล ๓ - ๔ อาศรม ฯ เท่านั้น ทำให้มีพื้นที่แคบลงและสามารถดูแลได้ทั่วถึง

บทที่ ๖

หลักการ การปฏิบัติงาน บทบาท และกระบวนการทำงาน ของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน

จากการศึกษาวิจัยตามโครงการวิจัย หลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่สมสมัย ทำให้ทราบถึงทิศทางการทำงานในอนาคตของพระธรรมจาริกที่เหมาะสมกับสถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ศาสนาและวัฒนธรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นชุมชนพื้นราบหรือชุมชนบนพื้นที่สูง ทิศทางการทำงานของพระธรรมจาริก อันได้แก่ หลักการ การปฏิบัติงาน บทบาทหน้าที่ และกระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกที่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน มีดังต่อไปนี้

หลักการของโครงการพระธรรมจาริก

จากการศึกษาพบว่าหลักการของโครงการพระธรรมจาริกที่สมสมัย มีรายละเอียดดังนี้

๑. แนวคิด

แนวคิดการทำงานที่สมสมัย มิได้เพียงเพื่อความมั่นคงของชาติอย่างในอดีต แต่จะทำได้ อย่างไร มิให้คนยุคปัจจุบันหลงใหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม ยับยั้งพฤติกรรมที่นำเสี่ยงของเยาวชนรุ่นใหม่ทั้งชายและหญิง ที่ปัจจุบันนี้มีพฤติกรรมเสี่ยงในเรื่องยาเสพติด การมีพฤติกรรมทางเพศอันไม่เป็นที่พึงประสงค์ทั้งหลาย ได้ทะลักเข้าสู่ชุมชนชาวเขาเป็นอย่างมาก เราจะห้ามไม่ให้ชาวเขาที่มีการพัฒนาอย่างมาก (โดยเฉพาะวัตถุ) รับเอาสื่อและพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนชาติตะวันตก ที่ไหลบ่ามากับคนพื้นราบ ดังนั้น จึงต้องสร้างพระธรรมจาริกให้มีแนวคิดและอุดมการณ์ในการคิดช่วยจุดdingชุมชนชาวเขาที่กำลังไหลไปสู่กระแสของการบริโภคนิยมให้ได้มากที่สุด และที่สำคัญตัวพระธรรมจาริกเองก็ต้องฝึกตนเองให้อดทนต่อการยั่วยุของสื่อและวัตถุทั้งหลายด้วย

๒. ปรัชญา

จากปรัชญาของโครงการพระธรรมจาริกตามพุทธพจน์ที่ว่า “ จรด ภิกขเว จาริกิ พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย ฯ เปฯ เทเสถ ภิกขเว ธมฺม ” ซึ่งแปลความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอจงจาริกท่องเที่ยวไป จงแสดงธรรม เพื่อเป็นประโยชน์ เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก” เป็นปรัชญาที่ยังคงทันสมัยอยู่เสมอ หากแต่พระธรรมจาริกต้องคำนึงถึงการปฏิบัติงานและการปฏิบัติตน ให้สอดคล้องกับปรัชญานี้ก็นับว่า ได้ปฏิบัติศาสนากิจอย่างสมบูรณ์แล้ว

๓. เป้าหมาย

เป้าหมายการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกยังคงมุ่งที่ชุมชนชาวเขาในเขต ๑๓ จังหวัด เช่นเดิม แต่ว่าในแต่ละปีควรขยายเป้าหมายของการเผยแผ่ออกไป แต่ไม่ควรละทิ้งเป้าหมายหรือฐานชุมชนเดิมที่บุกเบิกและสร้างไว้ก่อนแล้ว เพราะในขณะที่เราเดินไปข้างหน้า แต่ละที่ถึงฐานเดิมนั้นเท่ากับว่า เป้าหมายของการเผยแผ่ไม่ได้เพิ่มเติมแต่อย่างใด การที่จะศรัทธาในที่ใหม่นั้นเป็นสิ่งที่ยาก แต่การที่จะกู้ศรัทธาที่เสื่อมไปนั้นทำได้ยากกว่า

๔. นโยบาย

การกำหนดนโยบายของโครงการพระธรรมจาริก ยังคงกำหนดให้สอดคล้องกับนโยบายของหน่วยงานที่สนับสนุนงบประมาณ คือ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตามการกำหนดนโยบายต้องคำนึงถึงแผนปฏิบัติงานที่มาจากพระธรรมจาริกภาคสนามด้วย แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นจำเป็นต้องฝึกอบรมให้พระธรรมจาริกได้เรียนรู้เกี่ยวกับการกำหนดแผนแม่บทอาศรม ๙ หรือแผนแม่บทชุมชนด้วย จึงจะทำให้การกำหนดนโยบายและแผนการทำงานมีความสอดคล้องกันทั้งในระดับฝ่ายบริหารและฝ่ายปฏิบัติงาน

๕. ระเบียบว่าด้วยการบริหารงานคณะพระธรรมจาริก

จากการศึกษาพบว่า ถึงแม้ปัจจุบันพระธรรมจาริกจะมีคู่มือเกี่ยวกับระเบียบคณะพระธรรมจาริก แต่ส่วนใหญ่แล้วยังมีมากที่ยังจำหรือรู้ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการเป็นพระธรรมจาริกอย่างแม่นยำ ดังนั้น ระเบียบว่าด้วยการบริหารงานคณะพระธรรมจาริก คือหัวใจสำคัญของการปฏิบัติงาน จำเป็นที่พระธรรมจาริกต้องรู้และเข้าใจอย่างถ่องแท้ การปรับเปลี่ยนระเบียบคณะพระธรรมจาริกก็เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนไป

การปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกที่สมสมัย

การปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกในอนาคต ยังคงต้องยึดตามแนวภารกิจ ๖ ด้านของวัด ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังนี้

๑. ด้านการปกครอง

การปกครองของคณะพระธรรมจาริก มีการปกครองดูแลกันเป็นชั้น ๆ คือ จากระดับประธานคณะพระธรรมจาริก ผู้อำนวยการสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค หัวหน้าฝ่ายต่าง ๆ หัวหน้าศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง สู่พระธรรมจาริก จะเห็นได้ว่าการปกครองดูแลกันอย่างเป็นระบบ การปกครองในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการปกครองเฉพาะในองค์กรคณะพระธรรมจาริก แต่ในด้านพื้นที่ดำเนินงานในภาคสนามพระธรรมจาริกจะต้องขึ้นอยู่กับปกครองของเจ้าคณะพระสังฆาธิการในพื้นที่ด้วย เพราะเจ้า

คณะพระสังฆาธิการเป็นผู้มีบทบาทปกครองดูแลคณะสงฆ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว ดังนั้น พระธรรมจาริกจะต้องพึงระลึกอยู่เสมอว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งในการปกครองดูแลของคณะสงฆ์ในเขตพื้นที่ที่ประจำอยู่

๒. ด้านศาสนศึกษา

จากการศึกษาด้านศาสนศึกษาของโครงการพระธรรมจาริกที่ผ่านมาที่พบเห็นได้ชัดเจนคือ การจัดการศึกษาด้านคันถธุระ ได้แก่ การจัดการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมให้แก่สามเณร ที่ประจำอยู่ศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขาวัดศรีโสดา และจัดการศึกษาให้แก่พระธรรมจาริกที่ปฏิบัติงานในภาคสนาม แต่การศึกษาด้านหนึ่งคือ วิปัสสนาธุระ ซึ่งเป็นด้านที่สามารถสร้างให้พระภิกษุสามเณรได้ดำเนินตามแนวทางแห่งเจตนารมณ์ที่พระพุทธองค์ทรงประกาศพระศาสนา และส่งผลให้พระภิกษุสามเณรได้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ที่ผ่าน ๆ มาการจัดอบรมให้พระภิกษุสามเณรในโครงการพระธรรมจาริกได้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน จะจัดเป็นช่วง ๆ เท่านั้น แต่การเจริญพระกัมมัฏฐานของพระภิกษุสามเณรและอุบาสกอุบาสิกาตามพุทธประสงค์นั้น จะต้องทำตลอดชีวิต นั่นหมายถึงทุกวินาทีของชีวิตคือการเจริญพระกัมมัฏฐาน ดังนั้นการจัดอบรมเป็นระยะสั้น ๆ (หลักสูตรเข้ม) เพื่อหล่อหลอมจิตใจของพระภิกษุสามเณรให้มั่นคงในศิวาจริยวัตร และจำเป็นต้องจัดอยู่เป็นประจำเนื่อง ๆ และเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามพุทธองค์อย่างแท้จริง และกำหนดนโยบายให้พระธรรมจาริกทุก ๆ อาศรม ฯ สอนให้ญาติโยมได้ฝึกปฏิบัติตามแนวทางนี้ด้วย เพราะการเป็นชาวพุทธที่แท้จริงจะต้องรู้จักการให้ทาน รักษาศีลได้ เจริญภาวนาเป็น อันจะทำให้พระพุทธศาสนาซึมซาบเข้าสู่จิตใจของผู้ที่เคารพนับถือ

๓. ด้านการศึกษาสงเคราะห์

การดำเนินภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระธรรมจาริกที่ผ่านมาของโครงการพระธรรมจาริกมีมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการก่อตั้งโรงเรียนธรรมจาริกอุปถัมภ์ ๑ โรงเรียนผู้ใหญ่ชาวเขาวัดศรีโสดา การเปิดสอนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในอาศรม โรงเรียนสตรีวัดเวกวนาราม เป็นต้น และการสอนศีลธรรมในโรงเรียน รวมทั้งการมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษาที่ยากจนของมูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดารในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และทุนการศึกษามากมาย ๑ ทุน การดำเนินการด้านการศึกษาสงเคราะห์ต่อไปในอนาคตไม่จำเป็นต้องขยายเพิ่มมาก เนื่องจากโครงการพระธรรมจาริกมีข้อจำกัดในด้านงบประมาณและด้านบุคลากร เป็นการเปิดสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ควรจัดให้ได้มาตรฐานของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ของสำนักพุทธศาสนาแห่งชาติ นั่นหมายถึงว่าการเรียนการสอนและหลักสูตรจะต้องมีมาตรฐาน การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ควรมีความต่อเนื่องและยั่งยืน ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ไม่ควรกำหนดแผนปีต่อปี แต่ควรกำหนดแผนระยะยาว ๕ ปี หรือ ๑๐ ปี

๔. ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม

การเผยแผ่ศาสนาธรรมเป็นงานหลักของโครงการพระธรรมจาริก ซึ่งได้ดำเนินมาตั้งแต่การก่อตั้งโครงการ การเผยแผ่ศาสนานั้นจะต้องกระทำด้วยความประณีตละเอียดอ่อน เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ ความเชื่อและวิถีชีวิตของคน จากการศึกษาพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูง ในสภาพสังคมปัจจุบัน สามารถแบ่งออกได้ ๒ ประการใหญ่ ๆ คือ การเผยแผ่โดยตัวพระธรรมจาริกและการเผยแผ่โดยอาศรมพระธรรมจาริกดังนี้

๔.๑ การเผยแผ่โดยตัวของพระธรรมจาริก

การเผยแผ่โดยตัวของพระธรรมจาริก คือ การประพฤติปฏิบัติตนของพระธรรมจาริกให้ชาวบ้านเคารพเลื่อมใสศรัทธา สมกับเป็นแทนผู้ประกาศธรรมะของพระพุทธองค์ เมื่อชาวบ้านพบเห็นก็อยากกราบไหว้ อยากทำบุญด้วย หลักในการเผยแผ่จากตัวของพระธรรมจาริกมีดังนี้

๔.๑.๑ การพูดให้เขาจำ เป็นการพูดในสิ่งที่เป็นแก่นสาร มีเนื้อหาสาระของธรรมประกอบ มีปิยวาจา คือ วาจาที่อ่อนหวาน ไม่พูดคำหยาบและพูดในสิ่งที่ไม่มียุติธรรม ไม่พูดให้คนอื่นต้องอับอายขายหน้า การพูดให้เขานั่นจะพูดบ่อย ๆ โดยเฉพาะการแสดงธรรมหรือการสนทนาธรรม ต้องหมั่นชี้แจงให้ญาติโยมได้เข้าใจในโอกาสต่าง ๆ เช่นวันศีลวันพระ หรือในยามที่ไปเยี่ยมชาวบ้าน เป็นต้น

๔.๑.๒ การทำให้เขาดู พระธรรมจาริกจะต้องรักษาศีลให้ชาวบ้านดู ไม่ล่วงละเมิดวินัยแม้เป็นเพียงอาบัติเล็กน้อยก็ตาม พระธรรมจาริกจะต้องทำวัตรสวดมนต์ นั่งสมาธิอย่างสม่ำเสมอ ไม่ควรทิ้งกิจวัตร ๑๐ อย่าง ของพระภิกษุสามเณร รู้จักใช้ของอย่างประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หุนหัน และจะต้องแสดงความกตัญญูต่อบุคคล ต่อสถานที่ ต่อสิ่งของ เครื่องใช้ เพื่อเป็นแบบอย่างชาวบ้าน

๔.๑.๓ การอยู่ให้เขาเห็น พระธรรมจาริกจะต้องเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย เพราะชีวิตของพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา อยู่เนื่องด้วยชาวบ้านที่คอยถวายปัจจัย ๔ ดังนั้น การอยู่อย่างสมณะที่มีสมณะเป็นที่ตั้ง ต้องอยู่ง่าย ฉันทง่ายแต่ไม่มั่งง่าย และประการสำคัญคือ พระธรรมจาริกจะต้องอยู่อาศรม ฯ โดยเฉพาะในวันศีลวันพระและวันสำคัญทางพระพุทธ

ศาสนารวมทั้งวันสำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ให้ชาวบ้านเห็นไม่ไปค้างที่อื่นโดยไม่บอกลาชาวบ้าน พระธรรมจาริกจะขาดไม่ได้เพราะเป็นวันที่พระธรรมจาริกต้องนำชาวบ้านทำกิจกรรมต่าง ๆ หากหมู่บ้านไหนอยู่ไกลไม่มีอาศรม ฯ พระธรรมจาริกต้องหมั่นหาโอกาสไปเยี่ยมเยียนและจัดกิจกรรมต่าง ๆ เท่าที่โอกาสและปัจจัยอื่น ๆ เอื้ออำนวย

๔.๑.๔ การยื่นให้เขาสัมผัส พระธรรมจาริกจะต้องไม่แสดงอาการโกรธเคืองหรืออาการไม่พอใจให้ชาวบ้าน เมื่อมีอารมณ์ที่เป็นปฏิฆะ คืออารมณ์ที่ไม่น่าพอใจมากระทบ จะต้องสามารถควบคุมอารมณ์ตนเองได้ เพราะหากแสดงอาการออกมาในขณะที่โกรธจะนำมาซึ่งความไม่เคารพนับถือแก่ผู้พบเห็นได้ ในยามที่ชาวบ้านมีความทุกข์เดือดร้อนมาขอความช่วยเหลือ พระธรรมจาริกจะต้องยื่นมือช่วยตามฐานะที่ตนจะช่วยให้ได้ แม้เพียงการให้คำปรึกษาและให้กำลังใจ ก็ถือว่าได้ช่วยให้เขาได้บรรเทาจากความทุกข์แล้ว แม้แต่บริเวณอาศรมพระธรรมจาริกซึ่งเป็นที่อยู่ของพระธรรมจาริกก็ต้องสะอาดร่มรื่น เหมาะแก่การเข้ามาพักผ่อนหย่อนใจ เมื่อชาวบ้านเข้ามาในอาศรม ฯ จะต้องรู้สึกสดชื่นสบายทั้งกายและจิตใจ

๔.๒ การเผยแผ่โดยอาศรมพระธรรมจาริก

การเผยแผ่โดยอาศรมพระธรรมจาริก หมายถึง การสร้างอาศรม ฯ ให้เป็นศูนย์รวมต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งจากการศึกษาสามารถจัดอาศรมให้น่าอยู่เหมาะสมกับการเผยแผ่มีลักษณะ ๑๓ ประการ ดังนี้

๔.๒.๑ ต้องเป็นที่ประพฤติพรหมจรรย์ อาศรมพระธรรมจาริกจะต้องเงียบสงบ ไม่มีเสียงอึกทึกครึกโครม เอะอะโวยวาย เหมาะแก่การประพฤติธรรม ไม่ควรนำสุรายาเมาไปกินในอาศรม ฯ ไม่เล่นการพนันในอาศรม ฯ ไม่เอาดนตรีหรือการแสดงการเล่นต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความวุ่นวายเข้าไปในอาศรม

๔.๒.๒ ต้องเป็นที่บำเพ็ญบุญ อาศรมพระธรรมจาริกจะต้องเป็นสถานที่ที่คนอยากเข้าทำบุญ อยากศึกษาธรรม อยากปฏิบัติธรรม สร้างสถานที่ให้เต็มไปด้วยความเมตตา

๔.๒.๓ ต้องเป็นดินแดนแห่งความสงบของผู้ต้องการความสงบ

๔.๒.๔ ต้องเป็นสาธารณูปการให้ชาวบ้านได้อาศัย เมื่อยามที่ชุมชนมีงานสามารถมามีของที่อาศรมไปใช้ได้

๔.๒.๕ ต้องเป็นที่ศึกษาเล่าเรียน อาศรมพระธรรมจาริกจะต้องเป็นที่เรียนรู้ของชุมชน เป็นที่ให้ข้อมูลข่าวสารในด้านต่าง ๆ แก่ชุมชน เช่น เป็นที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และเป็นที่ศึกษาเรียนรู้ธรรมะของชาวบ้าน ของเด็กและเยาวชน

๔.๒.๖ ต้องเป็นสโมสรพักผ่อนหย่อนอารมณ์ อาศรมพระธรรมจาริกจะต้องเป็นที่ผ่อนคลายความตึงเครียด สามารถจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยให้คนในชุมชนเกิดสุขภาพจิตที่ดี เช่น เป็นที่ตั้งของชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มหนุ่มสาว เป็นต้น

๔.๒.๗ ต้องเป็นสุขศาลา คือ เป็นโรงพยาบาลได้ในยามที่ชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย อาศรมพระธรรมจาริกสามารถเป็นที่พึ่งของชาวบ้านในเบื้องต้น อาศรม ฯ จะต้องมียาสามัญประจำบ้านหรือยาสมุนไพรพื้นบ้านไว้บริการชุมชน

๔.๒.๘ ต้องเป็นที่พึงของคนไข้ที่พึ่ง อาศรมพระธรรมจาริกจะต้องให้ความอุปการะแก่คนอนาถาไร้ที่พึ่งได้ เช่น ถ้าเด็กผู้ชายขาดญาติหรือผู้ปกครองดูแล พระธรรมจาริกสามารถช่วยเหลือได้ด้วยการให้มาเป็นศิษย์วัด ในยามที่ชาวบ้านเดือดร้อนไม่มีที่พึ่งวิ่งมาขอความช่วยเหลือจากพระธรรมจาริก ก็ควรช่วยเหลือตามความสามารถของตนเอง

๔.๒.๙ เป็นที่หลบภัยของคนและสัตว์ ในบริเวณอาศรม ฯ จะต้องเป็นเขตอภัยทาน ห้ามล่าสัตว์ ห้ามเบียดเบียนกัน แม้แต่ทางวาจา คำพูด ผู้ที่เข้ามาในอาศรม ฯ จะต้องมิเมตตาค่อกัน พระธรรมจาริกที่อยู่ในอาศรม ฯ ก็จะต้องมีเมตตาจิตเป็นที่ตั้งกับคนทุกเพศทุกวัย ทุกศาสนา

๔.๒.๑๐ เป็นที่พึ่งของผู้ตาย หมายถึง เวลาในชุมชนเกิดมีคนตาย นำความเศร้าโศกเสียใจมาสู่ญาติพี่น้อง พระธรรมจาริกจะต้องสามารถช่วยบรรเทาความเศร้าโศกเสียใจได้ หรือถ้าหากพระธรรมจาริกสามารถไปร่วมงานศพได้ ก็ต้องไปเพื่อให้กำลังใจแก่เจ้าภาพ ถึงแม้ว่าชาวเขาบางเผ่าจะไม่นำพระพุทธรูปไปยุ่งเกี่ยวกับงานศพก็ตาม แต่พระธรรมจาริกควรไปในฐานะบุคคลที่เป็นผู้นำชุมชน

๔.๒.๑๑ ต้องเป็นสถานพำนักของคนเดินทาง บางครั้งอาศรมพระธรรมจาริกตั้งอยู่ในเขตที่มีคนเดินทางไปมาอยู่ประจำ หากไม่มีที่พักพระธรรมจาริกก็ควรให้การช่วยเหลือในเรื่องนี้ได้

๔.๒.๑๒ ต้องเป็นสนามเด็กเล่น อาศรมพระธรรมจาริกควรมีสวนเด็กเล่น หรือสิ่งของที่เด็กเล็กหรือเด็กโตชอบ และสามารถเล่นได้ เป็นการดึงดูดให้เด็กได้เข้าวัดตั้งแต่ยังเล็ก

๔.๒.๑๓ เป็นศาลตัดสินคดีความ เมื่อชุมชนเกิดปัญหาไม่สามารถตัดสินได้ มาขอให้พระธรรมจาริกช่วยตัดสินใจ พระธรรมจาริกควรให้ความยุติธรรมกับทั้งสองฝ่าย ไม่ลำเอียง และควรหาทางไกลเกลี่ยให้ทั้งสองฝ่ายประนีประนอมกัน จะเป็นการดีที่สุดเพราะนั่นหมายถึงให้เขารู้จักการให้อภัยนั่นเอง

หลักปฏิบัติทั้ง ๑๓ ประการนี้สามารถเป็นแนวทางให้พระธรรมจาริกนำไปใช้ในการพัฒนาอาศรม ฯ ของตนเองให้เป็นศูนย์รวมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอนาคตได้

๕. ด้านสาธารณูปการ

การพัฒนาอาศรมพระธรรมจาริกให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ชุมชน โดยเสนอแนะว่า อาศรมพระธรรมจาริกและศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง ควรจัดและพัฒนากิจกรรมของอาศรมพระธรรมจาริกให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนชาวบ้านโดยรอบ อาศรมพระธรรมจาริกให้มากที่สุด ส่งเสริมคนรอบอาศรมพระธรรมจาริกหรือคนในชุมชนนั้นมาร่วมกิจกรรม โดยการจัดศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และศูนย์ธรรมศึกษา จัดการพัฒนา

บริเวณอาคารสถานที่ เสนาณะของอาศรมพระธรรมจาริกหรือศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงให้สะอาดเรียบร้อย ร่มรื่น เหมาะสมกับสภาพความต้องการและความจำเป็นให้มากที่สุด พัฒนาอาศรมพระธรรมจาริกให้เกิดความรู้สึกแก่ชุมชนในท้องถิ่นว่าวัดเป็นของตนมีความรู้สึกหวงแหน รักและช่วยกันดูแลรักษา สร้างสภาพอาศรมพระธรรมจาริกให้มีความหมาย เป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณรที่บวชเรียน ศึกษาปฏิบัติธรรม เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของชาวบ้าน เป็นที่ที่ชาวบ้านนั้นได้เข้ามาหาความสงบทางกายและใจ เป็นศูนย์กลางสำหรับทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของชาวบ้าน สร้างความสัมพันธ์ระหว่างอาศรมพระธรรมจาริกกับประชาชนในท้องถิ่น อาศรมพระธรรมจาริกจะต้องมีความพร้อมที่จะให้บริการ การจัดกิจกรรมเพื่อการสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพ ซึ่งควรใช้อาศรมพระธรรมจาริกเป็นศูนย์กลางให้เกิดการยอมรับตลอดไปว่า อาศรมพระธรรมจาริกกับชุมชนนั้นๆ เป็นหน่วยเดียวกันที่ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การพัฒนาจะเริ่มขึ้นและสำเร็จลุล่วงไปได้

๖. ด้านสาธารณสงเคราะห์

ภารกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ที่พระธรรมจาริกทั้งดำเนินการในปัจจุบัน คือ การให้ความช่วยเหลือโดยแก่ผู้ที่เดือดร้อน ทั้งที่เป็นรายบุคคลหรือโดยส่วนรวม ในอดีตพระธรรมจาริกเน้นการช่วยเหลือโดยให้สิ่งของ ทั้งเป็นผู้ดำเนินงานและผู้ประสานงานโครงการต่าง ๆ ในปัจจุบันพระธรรมจาริกควรสร้างกลุ่มสร้างพลังให้เกิดขึ้นในชุมชน ชุมชนรู้จักคิดเป็นวิเคราะห์ปัญหาเป็น ประเมินสถานการณ์ของปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ และหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน ใช้การบวนการฝึกอบรมพัฒนาให้ชุมชนได้เข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้องและนำไปปฏิบัติได้จริง รวมทั้งเข้าใจผลการปฏิบัติของตนด้วย บทบาทนักสังคมสงเคราะห์จะต้องสร้างให้ชุมชนมีความเพียรพยายามพึ่งตนเองได้ มิใช่มาจากการอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ต้องมาจากการลงมือกระทำ ซึ่งหลักเกี่ยวกับด้านสาธารณะสงเคราะห์ เพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง (อุทิศ จิตเงิน, ๒๕๔๕ : ๑๑ - ๑๐) ได้กล่าวไว้เป็นลำดับ ๓ ขั้นตอนดังนี้

๖.๑ การสร้างพลังความคิดหรือการสร้างสัมมาทิฐิร่วม คือ การสร้าง

ความเห็นที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นในชุมชน ความเห็นถูกต้องหรือความเห็นชอบ เป็นตัวนำไปสู่แนวทางในการพัฒนาอื่น ๆ ซึ่งการสร้างสัมมาทิฐิหรือความเห็นชอบให้เกิดขึ้นได้นั้น จะต้องอาศัยปัจจัย ๒ ประการที่เชื่อมโยงและสนับสนุนกัน ได้แก่ ปรโตโฆสะ หรือปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยทางสังคม เช่น ต้องอาศัยบุคคลอื่นมาช่วยชี้แนะชักนำ พระธรรมจาริกสามารถเป็นปัจจัยภายนอกที่นำไปสู่การสร้างสัมมาทิฐิร่วมได้เป็นอย่างดี และการมีโยนิโสมนสิการ คือ การคิดโดยแยบคาย ซึ่งเป็นปัจจัยภายในตัวบุคคลหรือภายในตัวชุมชนเอง ที่รู้จักคิดและรู้จักวิเคราะห์แยกแยะตามเหตุตามปัจจัย แล้วนำมาสังเคราะห์เพื่อประมวลเป็นการดำเนินกิจกรรมในชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง

๖.๒ การสร้างพลังการกระทำ

เมื่อชุมชนเกิดพลังทางความคิดคือ

สัมมาทิฐิ

ร่วมกันแล้ว ต้องนำสร้างพลังความคิดนั้นให้เกิดเป็นพลังของการกระทำ โดยอาศัยหลักธรรมที่นำไปสู่ผลสำเร็จในการประกอบกิจการงานคือ อิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ คือความพอใจ วิริยะ คือความเพียรพยายาม จิตตะ คือความใส่ใจ และวิมังสา คือความไตร่ตรองอย่างละเอียดถี่ถ้วน เพื่อปรับปรุงแก้ไขอยู่เสมอ ๆ

๖.๓ การสร้างความมีระเบียบวินัยของชุมชน หรือการกำหนดกติกาในชุมชนร่วมกัน พระธรรมจาริกจะต้องสร้างชุมชนให้รู้จักกำหนดกฎกติกาขึ้นมาใช้ในสังคมร่วมกัน ในทางที่ถูกต้อง กำหนดบทลงโทษต่อผู้ละเมิด และต้องชี้แจงจุดมุ่งหมายของการกำหนดหรือการบัญญัติกฎกติกานั้นด้วยว่ามีจุดประสงค์เพื่ออะไร ส่งผลดีต่อชุมชนอย่างไร และประการสำคัญคือกระบวนการได้มาซึ่งบทบัญญัติหรือกฎกติกานั้น ต้องมาจากการหารือร่วมกันประชุมร่วมกันในบรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตร คือมีความปรารถนาดีต่อกัน ไม่กำหนดขึ้นมาเพื่อใช้กดขี่ข่มเหงกัน หากพระธรรมจาริกสร้างชุมชนให้เคารพในกฎกติกาของชุมชนร่วมกัน นั้นหมายถึงว่าได้สร้างศีลของชุมชนให้เกิดขึ้นแล้วนั่นเอง

บทบาทของพระธรรมจาริกที่สมสมัย

บทบาทของพระธรรมจาริกตั้งแต่อดีต ในปัจจุบัน และต่อไปในอนาคต คงไม่แตกต่างกันมากนักเพราะเป็นการดำเนินเกี่ยวกับด้านเผยแผ่และการเป็นนักสังคมสงเคราะห์และพัฒนาตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ในสภาพยุคโลกาภิวัตน์ พระสงฆ์ย่อมมีบทบาทที่มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทของพระธรรมจาริกก็ยังคงไม่เปลี่ยน จากการศึกษาพบว่า บทบาทของพระธรรมจาริกในอนาคตมีโดยหลัก ๆ ตามที่ มาณี ไชยธีรานุวัฒนศิริ และคณะ : ๒๕๔๐ (อ้างใน บุญศรี พานะจิตต์ และศรีนวล ลัภกิจโร, ๒๕๔๕ : ๒๒) ได้ศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกา-

ภิวัตน์ มีองค์ประกอบ ๓ ประการ ดังนี้

๑. บทบาทในการอบรมตน

บทบาทในการอบรมตน ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัยให้แตกฉาน และปฏิบัติธรรมที่ลึกซึ้งเป็นอันดับแรก ที่สำคัญที่สุดที่พระธรรมจาริกพึงตระหนักและสำเนียง เพราะการที่จะเป็นนักเผยแผ่ศาสนา นำธรรมะไปสู่คนอื่นทั่วไปได้ ตนเองจะต้องรู้และเข้าใจพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างดี ทั้งในหลักทฤษฎีและหลักการปฏิบัติ เพราะหากพระธรรมจาริกไปทำหน้าที่เผยแผ่พระศาสนาโดยไม่มีหลัก คือพระธรรมวินัยที่แน่น และไม่มีฐานคือกรรมฐานที่มั่นคงแล้ว การเผยแผ่ธรรมะให้คนอื่นเข้าใจและศรัทธาเลื่อมใส ก็คงจะเป็นสิ่งที่ยากยิ่งเพราะการจะพัฒนาคนอื่นได้ จะต้องพัฒนาที่ตัวเราก่อน

๒. บทบาทในการเผยแผ่ศาสนา

บทบาทของพระธรรมจาริกในการเผยแผ่พระศาสนา ได้แก่ การสอนธรรมะ การพัฒนาวัด และการพัฒนาสังคม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ การสอนธรรมะ พระธรรมจาริกจะต้องสอนธรรมะแก่ชาวเขาในโอกาสต่าง ๆ เช่น ในวันศีลวันพระ การแสดงธรรมะตามสาย การสอนศีลธรรมในโรงเรียน การเปิดศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ประจำอำเภอ ฯ เป็นต้น

๒.๒ การพัฒนาวัด พระธรรมจาริกจะต้องพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยยึดหลักในการพัฒนาวัด ๘ ประการ นี้

๒.๒.๑ พัฒนาพระสงฆ์ โครงการพระธรรมจาริกจะต้องพัฒนาพระธรรมจาริกประจำอำเภอ ให้เป็นผู้ทรงศีล คือมีศีลที่เคร่งครัด ให้เป็นผู้ทรงธรรมคือมีภูมิรู้ภูมิธรรมในหลักปริยัติและหลักปฏิบัติ ในระดับหัวหน้าศูนย์จะต้องดูแลพระธรรมจาริกลูกศูนย์ให้อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย

๒.๒.๒ พัฒนาสัตบุรุษ พระธรรมจาริกจะต้องสร้างทายก ทายิกา ให้เป็นผู้มีความรู้ในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา และเข้าใจหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เช่น หลักศาสนพิธี พระธรรมจาริกจะต้องสามารถบอกกล่าวชี้แจงเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนและหลักศาสนปฏิบัติแก่อุบาสกอุบาสิกาได้

๒.๒.๓ พัฒนาสมณะธรรม คือ พัฒนาอำเภอ ฯ และบุคคลในอำเภอ ฯ ให้เป็นอยู่อย่างผู้สงบ

๒.๒.๔ พัฒนาเสนาสนะ ได้แก่ ที่อยู่อาศัยของพระธรรมจาริกจะต้องปิดกวาด เช็ดถู ให้สะอาดอยู่เสมอ บริเวณอาศรมมีความร่มรื่นน่าอยู่ เงียบสงบจากสิ่งรบกวนทั้งหลาย

๒.๕.๕ พัฒนาสมบัติวัด พระธรรมจาริกจะต้องจัดระบบการดูแลสิ่งของในวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและมีบัญชีรายการสิ่งของ บัญชีการยืมของ เพราะง่ายต่อการเก็บรักษาและดูแล

๒.๕.๖ พัฒนาสังฆาธิการกิจ คือ กิจวัตรของพระเถร พระธรรมจาริกจะต้องปฏิบัติกิจวัตรทั้ง ๑๐ อย่าง ของพระภิกษุสามเณรอย่างดี และต้องศึกษาการปฏิบัติอาคันตุกะวัตร คือ ข้อปฏิบัติต่ออาคันตุกะและอุปัชฌายวัตร คือข้อปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์อาจารย์ให้ด้วยดี

๒.๕.๗ พัฒนาสวัสดิการ พระธรรมจาริกควรอำนวยความสะดวกให้แก่ชุมชน ในคราวที่ชุมชนมีงานที่จะต้องใช้สถานที่อาศรมในการทำกิจกรรม เช่น การประชุม การฝึกอาชีพ การอบรมต่าง ๆ เป็นต้น

๒.๒.๘ พัฒนาสาธารณสงเคราะห์ พระธรรมจาริกจะต้องรู้จักช่วยเหลือชุมชน และบุคคลที่เดือดร้อน ไม่เป็นผู้เอาอย่างเดียว มีความรู้ความสามารถใดที่สามารถช่วยเหลือชุมชนได้ก็อย่านิ่งดูดาย

๒.๓ การพัฒนาสังคม เป็นบทบาทนักพัฒนาชุมชนที่พระธรรมจาริกจะต้องแสดงบทบาทนี้ เพราะในชุมชนชาวเขาบางแห่ง พระสงฆ์คือที่พึ่งของเขาโดยแท้ ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งกองทุนหรือกลุ่มต่าง ๆ การประสานงานกับหน่วยราชการ เป็นต้น พระธรรมจาริกจะต้องสร้างอาศรมให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน หากพระธรรมจาริกสามารถเป็นที่พึ่งในด้านนี้ได้ ก็จะนำมาซึ่งความเคารพศรัทธาอีกระดับหนึ่ง

๓. บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์

กระแสในยุคโลกาภิวัตน์ พระธรรมจาริกจะต้องเป็นผู้ที่มีหูตากว้างไกล ไม่คับแคบ ก้าวทันโลกแต่ไม่วิ่งตามโลก ติดตามข่าวสารที่เป็นสาระเพื่อจะได้ชี้แจงให้แก่ชาวบ้านที่รับสาร โดยขาดการพิจารณาหรือไม่ได้รู้ใคร่และเข้าใจ พัฒนาค้นให้เป็นนักรณรงค์สิ่งแวดล้อม การอยู่ การใช้ การฉันทน์ การพูด การกระทำทั้งหลายจะต้องสอดคล้องและเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจึงจะถือได้ว่า เป็นพระธรรมจาริกแบบสังฆมัย คือ มีความทันสมัยแต่ไม่วิ่งตามสมัย หรือก้าวทันเหตุการณ์แต่ไม่วิ่งตามกระแสนั้นเอง

กระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกที่สมัย

จากการศึกษาพบว่า กระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกที่สมัย เป็นดังนี้

๑. การรับสมัครและคัดเลือกพระธรรมจาริก

ปัจจุบันภาวะวิกฤติการขาดแคลนพระสงฆ์ประจำอยู่ที่วัดมีมากขึ้น ๆ ตามลำดับ โดยเฉพาะช่วงออกพรรษา วัดตามชนบทขาดพระมาประจำดูแลรักษาวัด และประกอบกิจกรรมทางศาสนา ทำให้การประกาศรับสมัครพระธรรมจาริกในปัจจุบัน ค่อนข้างยากที่จะมีพระมาเข้าร่วมโครงการอย่างในอดีต โครงการพระธรรมจาริกจึงควรหันมาใส่ใจในการสร้างบุคลากรขึ้นมาภายในองค์กรเอง คือ การฝึกอบรมพระภิกษุสามเณรในศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรชาวเขา วัดศรีโสดา ให้ขึ้นเป็นพระนักเผยแผ่ให้มีคุณภาพและมีจำนวนมากที่สุด ด้วยการวางระบบการศึกษาอบรม การร่างหลักสูตรเตรียมพระธรรมจาริก แต่การรับสมัครพระภิกษุสามเณรจากภายนอกก็ยังคงรับตามปกติ

๒. การจัดประชุมปฐมนิเทศพระธรรมจาริก

เป็นการพบปะกันของพระธรรมจาริกในแต่ละปี ดังนั้นการประชุมปฐมนิเทศพระธรรมจาริก ควรให้อาสาพระธรรมจาริกได้นำเสนอผลงาน ปัญหาอุปสรรคจากการทำงานต่อที่ประชุมและต่อผู้บริหารเพื่อหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน และการประชุมแต่ละครั้งควรเพิ่มเทคนิควิธีการเผยแผ่ให้แก่พระธรรมจาริกได้นำไปใช้ในการปฏิบัติงานภาคสนามด้วย

๓. การฝึกอบรม

กระบวนการฝึกอบรมพระธรรมจาริก สิ่งที่ต้องเน้นหนักคือการฝึกด้านกรรมฐาน นอกจากนั้น คือเทคนิคในการพูด เนื่องจากพระธรรมจาริกประสบปัญหามากในการพูด ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ นอกจากนั้นยังต้องฝึกเทคนิคการวิเคราะห์ชุมชนและการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม เพราะการพัฒนาชุมชนในปัจจุบันจะต้องอาศัยแนวร่วมจากชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงจะเกิดความสำเร็จที่ยั่งยืน

๔. การกำหนดแผนปฏิบัติงานประจำปี

การกำหนดแผนปฏิบัติงานประจำปีของพระธรรมจาริกให้เหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบัน ไม่ควรกำหนดแบบแนวตั้ง คือกำหนดจากบนลงล่าง หรือล่างขึ้นบนอย่างเดียว แต่ควรที่จะทำแผนปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างหัวหน้าฝ่ายแผนงานและโครงการ กับคณะกรรมการปฏิรูปงานภาคสนาม เนื่องจากว่าการกำหนดแผนในแต่ละปีของทางฝ่ายแผนงานและโครงการ พระธรรมจาริกส่วนใหญ่ไม่สามารถสนองนโยบายของโครงการได้ เนื่องจากมีข้อจำกัดซึ่งไม่อาจดำเนินการได้ แต่มีกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการเผยแผ่และเอื้อต่อการปฏิบัติงาน จึงควรให้พระธรรมจาริกร่วมกำหนดแผนแม่บทชุมชน และร่วมกำหนดแผนร่วมกับพระธรรมจาริกภายในศูนย์ จากนั้นฝ่ายแผนงานและโครงการก็นำแผนที่ทางฝ่ายผู้บริหารกำหนดไว้ตามแนวนโยบายมาหารือร่วมกันในการกำหนดแผนปฏิบัติงานประจำปี และกำหนดแผนพัฒนาโครงการพระ

ธรรมจาริกเป็นช่วง ๆ ช่วงละ ๕ - ๗ ปี คือให้มีแผนปฏิบัติงานทั้งแผนระยะสั้นและแผนระยะยาว โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมกำหนดแผนร่วมกัน

๕. การจัดประชุมคณะกรรมการปฏิรูปงานพระธรรมจาริกภาคสนาม

ในการประชุมแต่ละครั้ง คณะกรรมการปฏิรูปงานพระธรรมจาริกภาคสนามในการประชุมแต่ละครั้ง คณะกรรมการปฏิรูปงานพระธรรมจาริกภาคสนามควรมีแนวความคิดหรือหลักในการทำงานในรูปแบบใหม่ ๆ มานำเสนอต่อที่ประชุม การประชุมควรเน้นการแลกเปลี่ยนแนวคิด เทคนิค วิธีการ และประสบการณ์กันมากกว่าการนั่งฟังเพื่อรับสาร ที่เป็นการสื่อสารแบบข้างเดียว คณะกรรมการปฏิรูปงานพระธรรมจาริกภาคสนามซึ่งเป็นหัวหน้าศูนย์อบรม ฯ และผู้ประสานงานศูนย์ ฯ ต้องกล้าออกความเห็น กล้าพูด กล้าแสดงความรู้สึกว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับนโยบาย หรือแนวการทำงานในแต่ละปีเพราะหากว่า ในความรู้สึกนั้นไม่เห็นด้วย แต่ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันระหว่างผู้กำหนดนโยบายกับผู้ปฏิบัติ นอกจากนั้นยังพบว่าควรเชิญตัวแทนชุมชนที่มีบทบาทต่อการทำงานของพระธรรมจาริกเข้าร่วมประชุมด้วย จะได้รู้ถึงความคิดและมุมมองของชุมชนต่อการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก และสามารถวางแผนทางการปฏิบัติการเผยแพร่ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชนได้

๖. การจัดประชุมคณะกรรมการพัฒนาสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค

เป็นการประชุมผู้บริหารระดับสูง ที่เกี่ยวกับการบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกเพื่อกำหนดแผนงานและพิจารณาโครงการสู่การปฏิบัติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และรับฟังปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะจากพระธรรมจาริก โดยผ่านที่ประชุมคณะกรรมการปฏิรูปงานพระธรรมจาริกภาคสนาม

๗. การรายงานผลการปฏิบัติงาน

การรายงานผลการปฏิบัติงานพระธรรมจาริกในภาคสนามนอกจากรายงานต่อสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาคแล้ว พระธรรมจาริกยังต้องส่งรายงานต่อเจ้าคณะอำเภอและเจ้าคณะจังหวัดในเขตปกครองที่ตนปฏิบัติงานอยู่ และรายงานต่อศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาของแต่ละจังหวัด เพื่อให้ทางฝ่ายคณะสงฆ์และศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาของแต่ละจังหวัด ได้รับทราบความเคลื่อนไหวการทำงานของพระธรรมจาริกในพื้นที่ เพื่อเป็นการประสานความร่วมมือในการทำงานแก่พระศาสนาให้ประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น

๘. การเยี่ยมเยียนและติดตามผล

การเยี่ยมเยียนและติดตามผล การปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกควรมีการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ คณะพระนิเทศก์ควรติดตามผลงานของพระธรรมจาริกตามแผนงานของพระธรรมจาริกแต่ละอาศรมได้เสนอมายังสำนักงาน ฯ ในแต่ละปีเพื่อรับทราบผลการดำเนินงานว่าประสบ

ผลสำเร็จหรือล้มเหลวอย่างไร และรับฟังปัญหาอุปสรรคของภาคสนามเพื่อกำหนดทิศทางในการทำงานของโครงการพระธรรมจาริกต่อไป แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นพระธรรมจาริกหัวหน้าศูนย์ ฯ มีหน้าที่ในการตรวจเยี่ยมและติดตามผลอยู่แล้ว ควรกำหนดแนวทางการนิเทศตรวจเยี่ยมและติดตามผลให้ชัดเจน หากพระธรรมจาริกหัวหน้าศูนย์ ฯ ขาดความเชี่ยวชาญในการนิเทศติดตามผล ควรมีการฝึกอบรมการนิเทศและติดตามผลประเมินผล โดยเชิญเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญมาถวายความรู้ ก็จะนำมาซึ่งประสิทธิภาพในการออกนิเทศก์ และช่วยผ่อนปรนภาระของพระเจ้าหน้าที่ทางสำนักงานได้เป็นอย่างดี

๙. การจัดระบบข้อมูลสารสนเทศ

โครงการพระธรรมจาริกเป็นโครงการที่ปฏิบัติงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนามานาน แต่พบว่าระบบข้อมูลข่าวสารยังไม่เอื้ออำนวยต่อการสืบค้นและเอื้อต่อการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริก ฉะนั้นในยุคปัจจุบันเป็นยุคข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดน เทคโนโลยีมีส่วนช่วยสนับสนุนการทำงานเป็นอย่างมาก การปฏิบัติงานของโครงการต้องจัดระบบข้อมูลของแต่ละจังหวัด แต่ละศูนย์อบรม ฯ และแต่ละอาศรม ฯ ไว้เพื่อง่ายต่อการสืบค้นและการประหยัดเวลาในการค้นหาข้อมูลของพระธรรมจาริกที่เข้าปฏิบัติงานใหม่ หรือแม้แต่พระธรรมจาริกเก่าก็สามารถดึงข้อมูลมาใช้ได้ทุกเมื่อ จึงเป็นงานเร่งด่วนอีกงานหนึ่งของโครงการพระธรรมจาริกที่ต้องสร้างระบบข้อมูลให้ทันสมัย

๑๐. สร้างภาคีร่วมภาคีสยาม

พระธรรมจาริกต้องรู้จักการแสวงหาองค์กรภาคีในการปฏิบัติศาสนกิจของชุมชนบนพื้นที่สูง ตลอดจนถึงการประสานงานที่ชัดเจนและแม่นยำกับองค์กรในท้องถิ่น นับตั้งแต่องค์กรการบริหารส่วนตำบลขึ้นไป อนึ่ง พระธรรมจาริกต้องมีหลักในการทำงานโดยเฉพาะเรื่องของการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนทั้งภายในชุมชนเอง บุคคลภายนอกชุมชน และองค์กรภายนอกชุมชน

๒. ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

จากการประชุมสัมมนาพระนักเผยแผ่ ระหว่างวันที่ ๖ - ๘ สิงหาคม ๒๕๔๖ ณ อาคาร ๑๐๐ ปี สมเด็จพระศรีนครินทร์ทราบรมราชชนนี จำนวน ๑๕๐ รูป ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระธรรมจาริกที่ปฏิบัติงานอยู่บนพื้นที่สูง ได้พบข้อเท็จจริงว่าการดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริกในปัจจุบัน มีปัญหาอุปสรรคอยู่หลายประการ และได้เสนอแนวทางแก้ไข ซึ่งสามารถจำแนกออกได้ดังนี้

๒.๑ ด้านบุคลากรผู้ปฏิบัติงาน

ปัญหาเกี่ยวกับด้านบุคลากร คือ ปัญหาเกี่ยวกับพระธรรมจาริกที่ปฏิบัติงานอยู่ในหมู่บ้านชาวเขานั้น เป็นปัญหามาโดยตลอดซึ่งยังไม่สามารถแก้ไขได้และเป็นปัญหาลึกของโครงการพระธรรมจาริกตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรมีดังนี้

๒.๑.๑ บุคลากรขาดแคลน เนื่องจากพระธรรมจาริกมีการสมัครเข้าใหม่และลาออกทุก ๆ ปี ทำให้ไม่เพียงพอต่อชุมชนบนพื้นที่สูงที่ขยายตัวมากขึ้นและมีความต้องการพระธรรมจาริกขึ้นปฏิบัติงานเพิ่มขึ้นด้วย ปัจจุบันการจัดหาพระอาสาสมัครเพื่อไปปฏิบัติงานประจำอยู่ในหมู่บ้านชาวเขานั้นหาได้ยากและมีจำนวนจำกัด อีกทั้งความทุกข์ยากลำบากในการเดินทางและการดำรงชีวิตประจำวันอยู่อย่างไม่สะดวกสบายนักในหมู่บ้านชาวเขา ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระท้องถิ่นไม่ปรารถนาจะสมัครใจไปปฏิบัติงานดังกล่าว ถึงแม้ว่าทางโครงการพระธรรมจาริกจะสนับสนุนให้พระธรรมจาริก ได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา โดยออกค่าใช้จ่ายในการศึกษาให้ แต่ก็มีข้อจำกัดในด้านการเลือกสาขาวิชาเรียน สำหรับพระภิกษุสามเณรที่วัดศรีโสดาจัดส่งไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขาก็มียกเว้นจำนวนจำกัด เพราะส่วนใหญ่เป็นบุตรหลานชาวเขาที่บวชเรียนอยู่ ยังไม่มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมดีพอที่จะไปเทศนาสั่งสอนหรือชักจูงแนะนำชาวเขาให้ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาได้ จึงจำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียนรับการฝึกอบรมอยู่ที่วัดศรีโสดา จนกระทั่งมีความรู้ความสามารถอยู่ในขั้นที่ได้รับการพิจารณาจากทางสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค ให้ไปปฏิบัติงานอยู่ในหมู่บ้านชาวเขาได้

อย่างไรก็ตาม โครงการพระธรรมจาริกพยายามที่จะสร้างศาสนทายาทขึ้นมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง โดยการนำเอากุลบุตรชาวเขามาบวชและให้การศึกษา แต่ว่าเมื่อพระภิกษุสามเณรเหล่านั้นศึกษาจบหลักสูตรแล้ว แทนที่จะมีใจรักและปรารถนาอยากขึ้นเผยแผ่พระพุทธศาสนา กลับลาสิกขาบทเพื่อไปศึกษาต่ออย่างอื่น ๆ เกือบหมด เหลือเพียงไม่ถึงครึ่งหนึ่งในแต่ละปีที่เข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ที่ทางโครงการพระธรรมจาริกได้จัดให้และสมัครเข้าเป็นพระธรรมจาริก นับได้ว่าตลอดระยะเวลาการปฏิบัติงานเผยแผ่ที่ผ่านมา โครงการพระธรรมจาริกยังไม่ประสบผลสำเร็จในการสร้างศาสนทายาท เพื่อสืบทอดงานพระธรรมจาริกและที่ผ่านมาโครงการพระธรรมจาริกได้ร่วมมือกับมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ (สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ในขณะนั้น) เพื่อเปิดหลักสูตรการศึกษาระดับปริญญาตรี โดยเปิดรับพระภิกษุสามเณรทั่วประเทศเข้ามาศึกษาต่อและเป็นพระธรรมจาริก ทำให้มีบุคลากรเพิ่มมากขึ้นแต่เมื่อพระนักศึกษาเหล่านั้นจบการศึกษาแล้ว ก็ลาออกกลับภูมิลำเนาเดิมบ้าง ลาสิกขาบทบ้าง ทำให้โครงการพระธรรมจาริกยังคงประสบปัญหาด้านบุคลากรเช่นเดิม

แนวทางแก้ไข : บุคลากรพระธรรมจาริกมีไม่เพียงพอ หากเป็นไปได้ควรมีการติดต่อประสานงานกันระหว่างสำนักงานบริหารงานโครงการพระธรรมจาริกวิทยาลัยสงฆ์ และหรือเจ้าคณะจังหวัดเจ้าคณะภาค ในท้องที่จังหวัดที่มีอาศรม ฯ พระธรรมจาริกเข้าไปปฏิบัติงานตาม

หมู่บ้านชาวเขาให้กำหนดการปฏิบัติงานของพระภิกษุสามเณรเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรภาคปฏิบัติสำหรับการศึกษา ในชั้นวิทยาลัยหรือหลักสูตรอื่น ซึ่งหากทำได้เช่นนี้ ก็จะช่วยแก้ปัญหาเรื่องบุคลากรได้ และโครงการพระธรรมจาริกควรหันมาทบทวนกระบวนการสร้าง ฝึกอบรมพระภิกษุสามเณรที่เตรียมตัวเป็นพระธรรมจาริกว่า จะทำอย่างไรจึงจะทำให้พระภิกษุสามเณรเหล่านี้ มีใจรักในการที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะในปัจจุบันนี้ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในระบบการบริหารของโครงการพระธรรมจาริกมาเพื่อศึกษาเล่าเรียน ซึ่งก็เป็นจุดประสงค์หนึ่งของโครงการพระธรรมจาริก แต่จุดประสงค์หลักของโครงการพระธรรมจาริก คือ สร้างศาสนทายาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ดังนั้นจึงต้องศึกษาวิธีการฝึกอบรมบุคลากรจากองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ หรือแม้กระทั่งศาสนาอื่นที่สามารถสร้างคนให้มีความรักและภักดีในองค์กรในศาสนาของตนได้ และประการสำคัญที่สามารถสร้างบุคลากรให้ปฏิบัติงานอย่างมีอุดมการณ์ได้คือ การกำหนดรูปแบบการประพฤติปฏิบัติและเอกลักษณ์การเผยแผ่ของพระธรรมจาริกให้ชัดเจน เป็นรูปแบบและเอกลักษณ์เดียวกัน

๒.๑.๒ บุคลากรขาดความรู้และประสบการณ์ พระภิกษุสามเณรที่ปฏิบัติงานอยู่ในหมู่บ้านชาวเขาบางรูป มีความรู้ความสามารถไม่เพียงพอที่จะเทศนาสั่งสอนชาวบ้านได้ ความคิดริเริ่ม ความสนใจ ความรู้ความเข้าใจ และความสามารถในการชี้แนะหรือชักนำชาวบ้านให้เกิดความศรัทธาหันมาร่วมมือร่วมใจช่วยกันพัฒนาหมู่บ้านของตนเองในทุกๆ ด้านนั้นยังมีไม่มากนัก ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่พระภิกษุสามเณรผู้ปฏิบัติงานอยู่ในหมู่บ้านชาวเขาจะต้องกระทำได้ จะได้เป็นผู้นำชาวบ้านให้เกิดความตื่นตัวในการพัฒนาตนเองและหมู่บ้านของเขาให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม

๒.๑.๓ บุคลากรประพฤติตนไม่เหมาะสม ปัญหานี้ได้มีมาทุกยุคทุกสมัยเกี่ยวกับพฤติกรรมของพระธรรมจาริกบางรูป ที่ประพฤติไม่อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย ซึ่งนำความเสื่อมเสียมาสู่หมู่คณะและพระศาสนา

แนวทางแก้ไข : ฝ่ายบริการและเผยแผ่ซึ่งรับภาระสูงในการดูแลบุคลากร ควรจะมีแนวทางในการตรวจสอบและการติดตามพระธรรมจาริกอยู่เนือง ๆ โดยประสานงานกับทางหัวหน้าศูนย์ ให้ใส่ใจในเรื่องการดูแลความประพฤติของพระธรรมจาริก

๒.๒ ด้านแผนงานและนโยบายการปฏิบัติงาน

จากการศึกษาพบว่า นโยบายและแผนงานในการปฏิบัติงานมีการปรับเปลี่ยนบ่อยครั้ง ซึ่งบางครั้งยังเป็นนโยบายในแนวตั้งอยู่เช่นเดิม ซึ่งแผนงานและนโยบายบางอย่างพระธรรมจาริกไม่สามารถที่จะตอบสนองได้ เนื่องจากข้อดีและข้อจำกัดในแต่ละพื้นที่ไม่เหมือนกัน การทำงาน

ของพระธรรมจาริกโดยส่วนใหญ่จำยึดแผนปฏิบัติงานที่พระธรรมจาริกในแต่ละศูนย์ ฯ ได้ร่วมกันคิดและร่วมวางแผนร่วมกับชุมชน ซึ่งเป็นแผนแม่บทหนึ่งของชุมชนด้วย จะเห็นได้ชัดว่าพระธรรมจาริกจะทุ่มเทให้กับแผนปฏิบัติงานที่ตนเองได้กำหนดไว้ในแต่ละปีหรือแผนระยะยาว แต่อย่างไรก็ตามพระธรรมจาริกก็ยังไม่ละทิ้งนโยบายหลักของโครงการพระธรรมจาริกคือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุกทุกรูปแบบตามความถนัด ความสามารถ และปัจจัยที่เอื้ออำนวยของแต่ละพื้นที่ดำเนินงาน

แนวทางแก้ไข : การกำหนดแผนปฏิบัติงานของฝ่ายแผนงานและโครงการ ควรพิจารณาจากแผนปฏิบัติงานของศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูงด้วยอีกมุมหนึ่งพระธรรมจาริกในภาคสนามก็ควรปรับแผนให้สอดคล้องและสัมพันธ์กับทางสำนักงาน ฯ และดำเนินกิจกรรมตามแผนที่วางไว้ ไม่ว่าจะเป็นแผนระยะสั้นหรือระยะยาว

๒.๓ การปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกในหมู่บ้านชาวเขา

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกมีอยู่หลายประการ ซึ่งเป็นปัญหาต่อเนื่องหรือเชื่อมโยงมาจากการบริหารโครงการ ซึ่งขาดทั้งงบประมาณ บุคลากรและวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นอย่างไรก็ตาม ยังมีปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวพระภิกษุสามเณรที่สมควรจะได้รับการแก้ไขหลายประการดังจะกล่าวต่อไป คือ

๒.๓.๑ ด้านวัสดุอุปกรณ์

วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับพระธรรมจาริกในการปฏิบัติงานอยู่ในหมู่บ้านชาวเขา คือ ยาและเวชภัณฑ์ที่จำเป็นในการให้การรักษายาบาลเบื้องต้นแก่ชาวเขา ซึ่งทางโครงการพระธรรมจาริกได้รับการสนับสนุนด้านนี้จากมูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชนถิ่นกันดาร ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทุก ๆ ปี แต่เนื่องจากหน่วยพระธรรมจาริกมีจำนวนมาก แต่ละหน่วยจึงได้รับการจัดสรรยาและเวชภัณฑ์ เพื่อบริการแก่ชาวเขาเพียงชั่วระยะเวลาประมาณ ๓ - ๔ เดือนเท่านั้น วัสดุอุปกรณ์ประเภทอื่น เช่น วัสดุที่ใช้ในการสร้างหรือซ่อมอาคารทางโครงการพระธรรมจาริกได้สนับสนุนเงินงบประมาณจำนวนหนึ่ง และได้ขอความร่วมมือในการเสียสละแรงงานของชาวเขาช่วยกันสร้างหรือซ่อมอาคารให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณรในหมู่บ้าน โดยมิได้คิดมูลค่าแต่อย่างใด

แนวทางแก้ไข : เรื่องยาและเวชภัณฑ์ ที่จำเป็นเป็นปัญหาเรื้อรังที่มีติดต่อกันทุกปี ข้อเท็จจริงที่มีอยู่คือ ยาของหน่วยงานพระธรรมจาริกทุกหน่วยให้บริการชาวเขาได้เพียง ๓-๔ เดือนก็หมดแล้ว ข้อเสนอแนะที่อาจเป็นไปได้คือ ทางโครงการพระธรรมจาริก ก็อาจจะขอความอนุเคราะห์จากพระภิกษุที่มีชื่อเสียง เทศนาออกบุญผ่านสื่อมวลชนเพื่อขอให้ญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาบริจาคปัจจัยสำหรับซื้อยาหรือบริจาคยาตำราหลวงที่ใช้ในการรักษายาบาลเบื้องต้น

นำมามอบให้พระธรรมจาริกได้บริการช่วยเหลือพยาบาลเบื้องต้นแก่ชาวเขาผู้เจ็บป่วยก็อาจจะบรรเทาปัญหาดังกล่าวลงได้

๒.๓.๒ ปัญหาด้านการสื่อสาร (ภาษาพูด)

หมู่บ้านชาวเขาหลายแห่งที่ผู้ศึกษาประเมินผลเดินทางไปปฏิบัติงาน ได้พบข้อเท็จจริงว่า การใช้ภาษาเป็นสื่อความหมายระหว่างพระภิกษุสามเณรกับชาวเขานั้นยังไม่เข้าใจกันมากนัก มีบางหมู่บ้านที่พระภิกษุสามเณรชาวเขาปฏิบัติงานอยู่ในหมู่บ้านที่เป็นชาวเขาเผ่าเดียวกันกับเผ่าของตนเอง แต่ก็มีจำนวนน้อย ความไม่เข้าใจกันเรื่องภาษาพูดถึงแม้ว่าในปัจจุบันชาวเขาได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น แต่ก็สามารถใช้ได้ดีในกลุ่มคนรุ่นใหม่ แต่ก็ยังมีปัญหาในการสื่อสารกับคนรุ่นเก่า ๆ โดยเฉพาะผู้สูงอายุและผู้หญิงชาวเขาในหมู่บ้านมีการติดต่อกันคนไทยพื้นเมืองยากลำบากและอยู่ห่างไกล ทำให้การเทศนาสั่งสอนชักจูงแนะนำ เกี่ยวกับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ และการอบรมจิตใจให้หันมาปฏิบัติตามคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาจึงเป็นไปด้วยความยากลำบาก ปัญหาอุปสรรคเช่นนี้คงจะมีอยู่ต่อไป แต่ก็คงมีวิธีแก้ไขได้ ซึ่งอาจจะต้องใช้เวลาและแนวทางที่คาดว่าจะเป็นไปได้สำหรับพระภิกษุสามเณรที่ปฏิบัติภารกิจอยู่ในหมู่บ้านชาวเขา

แนวทางแก้ไข : เรื่องภาษาพูด โครงการพระธรรมจาริกควรจัดทำสื่อการเรียนรู้อาษาชาวเขา เช่น พจนานุกรมชาวเขา หรือเทปการฝึกพูดภาษาแต่ละชนเผ่า และพระธรรมจาริกที่เข้าไปปฏิบัติงานอยู่ในหมู่บ้านชาวเขาเผ่าใดควรจัดให้มีตำราคู่มือการเรียนภาษาชาวเขาอย่างง่าย ๆ ของชาวเขาเผ่านั้นติดตัวไปใช้ในหมู่บ้านด้วย การเรียนรู้อาษาชาวเขาของผู้ปฏิบัติงานย่อมจะเกิดความเข้าใจกันดีกับชาวเขา เป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่จะสร้างสัมพันธ์อันดีกับเขาด้วย และเมื่อพระธรรมจาริกรูปใดเคยปฏิบัติงานกับชาวเขาเผ่าใดมาก่อน ได้เรียนรู้ชนบประเพณี ตลอดจนสามารถพูดภาษาของเผ่านั้นได้บ้างแล้ว เมื่อมีการสับเปลี่ยนหมู่บ้านปฏิบัติงาน ก็ควรที่จะพิจารณาให้ไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านที่เป็นชาวเขาเผ่าเดิมเป็นอันดับแรก จะได้ไม่ต้องเสียเวลาไปเรียนรู้ชนบประเพณีและภาษาของชาวเขาต่างเผ่าอีก

๒.๓.๓ ด้านการขบขัน

พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในหมู่บ้านชาวเขาที่เป็นเผ่าเดียวกันไม่มีปัญหาเรื่องอาหาร แต่พระภิกษุสามเณรคนไทยหรือคนพื้นราบ หรือพระภิกษุสามเณรชาวเขาที่ปฏิบัติงานอยู่ในหมู่บ้านชาวเขาต่างเผ่ากัน มีปัญหาเรื่องอาหารอย่างมาก เพราะไม่เคยชิน จึงฉันไม่ค่อยได้ จำเป็นต้องมีลูกศิษย์สำหรับหุงอาหารให้ การบิณฑบาตโดยมากในช่วงระยะเวลาเช้าพรรษาพระภิกษุสามเณรได้ออกบิณฑบาตทุกวัน อาหารที่ได้รับมานั้น บางอย่างก็ไม่สามารถฉันได้ เช่น เผ็ดจัด หรือเค็มจัดเกินไป บางหมู่บ้านชาวเขาที่เป็นชาวเขายากจนกันมาก ข้าวไม่พอกันตลอดปี การที่พระภิกษุ

สามเณรปฏิบัติงานอยู่ในหมู่บ้านชาวเขาที่ยากจนอยู่แล้ว จึงเป็นที่แน่นอนว่ามีอาหารไม่เพียงพอในการดำรงชีวิตประจำวันด้วย แม้ชาวบ้านจะมีศรัทธาต่อพระภิกษุสามเณรอยู่มากเพียงใดก็ตามก็ย่อมเกิดปัญหาเรื่องอาหารมีไม่เพียงพอเพราะชาวบ้านมีความยากจนเป็นจำนวนมาก

แนวทางแก้ไข : พระภิกษุเป็นผู้ยังชีพด้วยผู้อื่น ดังนั้นโครงการพระธรรมจาริกจะต้องจัดหลักสูตรเข้ามาฝึกการอยู่กับชาวเขาอย่างง่ายและสามารถอยู่ได้ทุกสภาพการณ์

๒.๓.๔ ด้านการไม่รู้ข้อมูลความเคลื่อนไหวของศาสนาอื่น

ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พระภิกษุจะต้องเผชิญกับลัทธิต่าง ๆ มากมาย หากว่าพระภิกษุในครั้งพุทธกาลไม่รู้ข้อมูลของศาสนาอื่น หรือลัทธิต่าง ๆ เหล่านั้น ก็ยากที่จะเผยแผ่ให้คนที่มีความเชื่อต่าง ๆ ได้ศรัทธา เช่นเดียวกันการดำเนินงานของโครงการพระธรรมจาริก ยังขาดการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานของศาสนาหรือขาดการศึกษาศาสนาเปรียบเทียบ การศึกษาศาสนาเปรียบเทียบและการศึกษาการดำเนินงานของศาสนาอื่นนั้น มิใช่ศึกษาเพื่อการเอาชนะ หรือต้องการข่มศาสนาอื่นแต่อย่างใด แต่จำเป็นต้องศึกษาเพื่อที่จะได้ปรับความเข้าใจในการทำงานร่วมกัน และไม่ก่อให้เกิดความแตกแยกหรือขัดแย้งกันทั้งผู้เผยแผ่ศาสนาด้วยกันเองและคนในชุมชน

แนวทางแก้ไข : ด้านการไม่รู้ข้อมูลความเคลื่อนไหวของศาสนาอื่น ทางโครงการฯ ควรมีการอบรมทฤษฎีก่อนส่งพระธรรมจาริกขึ้นปฏิบัติงาน จะต้องให้ผู้ที่จะเป็นพระธรรมจาริกได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาสาระของศาสนาอื่น และวิธีการในการเผยแผ่ศาสนานั้นด้วย

๒.๔ ด้านงบประมาณ

งบประมาณของโครงการพระธรรมจาริก ส่วนใหญ่ได้รับงบประมาณของรัฐบาลซึ่งทางกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ได้ทำแผนงานและโครงการขอตั้งเบิก - จ่าย จากทางสำนักงบประมาณและสำนักงบประมาณได้อนุมัติผ่านทางกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ทุกๆ ปี เสมอมา งบประมาณที่ได้รับนี้ปีหนึ่งๆ ได้รับไม่เท่ากัน งบประมาณดังกล่าวนี้ ทางโครงการพระธรรมจาริกได้จัดถวายให้พระธรรมจาริกทุกรูปที่ปฏิบัติงานอยู่ในบ้านชาวเขา สำหรับเป็นค่าอาหารค่าพาหนะและค่ากิจกรรมในภาคสนามตามแผนงานงบประมาณ อีกส่วนหนึ่งได้ใช้จ่ายสำหรับการบริหารงานภายในวัดศรีโสดา อาทิ เช่น จัดซื้อ หรือจ้างงานก่อสร้างถาวรวัตถุ จัดซื้ออาหารเครื่องนุ่งห่ม และสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันของพระภิกษุสามเณรชาวเขารวมทั้งค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่ใช้ในการให้การศึกษาอบรมพระภิกษุสามเณร ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน คือ งบประมาณมีไม่เพียงพอ งานโครงการพระธรรมจาริกได้ขยายตัวออกไปตามศรัทธาและความต้องการของชาวเขา

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยตามโครงการวิจัย หลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูงที่สมสมัย ได้ทบทวนวรรณกรรมและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางกรอบความคิดและเพื่อช่วยให้สามารถอธิบายถึงปรากฏการณ์ ที่เกี่ยวข้องกับหลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนพื้นที่สูง ได้อย่างละเอียดและครอบคลุมในอันที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในหลักการ การปฏิบัติงาน บทบาท และกระบวนการทำงานของพระธรรมจาริกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันภายใต้บริบทของโครงการพระธรรมจาริก ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดและทฤษฎีดังต่อไปนี้คือ

๑. พระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เกี่ยวกับ หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติภารกิจ ๖ ด้าน
๒. พุทธปรัชญาเพื่อพลังชุมชน
๓. บทบาทของวัดต่อสังคมไทย
๔. หลักการบริหารและจัดการวัด
๕. หลักการพัฒนาชุมชน
๖. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานพระธรรมจาริกเป็นงานขององค์กรพระสงฆ์ที่ดำเนินการพัฒนาและสงเคราะห์ทางจิตใจ โดยดำเนินการปฏิบัติศาสนกิจบนพื้นที่สูง นับตั้งแต่แรกตั้งโครงการพระธรรมจาริก ศาสนกิจส่วนใหญ่จะเป็นการพัฒนาชาวเขาทุกรูปแบบตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ฉะนั้นจึงกำหนดแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

๑. หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติภารกิจ ๖ ด้าน(กรมการศาสนา, ๒๕๓๕ : ๔-๑๐ อ้างใน บุญศรี พานะจิตต์ และศรีนวล ลักกิตโร , ๒๕๕๕ : ๑๔-๒๔)

๑.๑ ด้านการปกครอง

การปกครอง เป็นการสอดส่องดูแลเพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคม หรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช

๑.๑.๑ พระวินัย หมายถึง ขนบธรรมเนียมหรือแบบแผนข้อบังคับสำหรับพระภิกษุสงฆ์ วินัยนั้นโดยตรงได้แก่ระเบียบหรือกฎข้อบังคับ สำหรับเป็นเครื่องบริหารหมู่คณะให้มีระเบียบได้ระดับกัน ถ้าหมู่ไหนไม่มีระเบียบ หมู่นั้นก็แก่งแย่งกัน ตั้งต้นแต่การทำกิจต่างๆ ก็มักไม่มีความพร้อมเพรียงกันยิ่งกว่านั้นผู้มีกำลังมาก ก็ข่มเหงผู้มีกำลังน้อยกว่าเป็นต้น วินัยโดยอ้อมก็คือศีลของภิกษุนั้นเอง แต่เป็นศีลที่รักษาอย่างเคร่งครัดสังวรระวังไม่ก้าวล่วงสิกขาบทแม้เล็กน้อย เมื่อพระภิกษุประพฤติถูกทางแล้ว ย่อมทำตนให้เป็นผู้มีมารยาทงามมีใจเข้มแข็ง แม้จะเข้าไปในหมู่ภิกษุผู้มีศีล ก็องอาจไม่สะทกสะท้านทั้งไม่ถูกจับกุมลงโทษหรือถูกติเตียน มีแต่จะได้รับความสรรเสริญ ทั้งเป็นปัจจัยให้น่าเพื่คุณธรรมที่ยิ่งขึ้นไปอีกดังนี้เป็นต้น

๑.๑.๒ อาบัติ หมายถึง กิริยาที่ล่วงละเมิดในข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม มี ๗ อย่าง คือ ปาราชิก สังฆาติเสส อุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และทุพภาสิต เมื่อว่าโดยโทษของอาบัติ แบ่งได้ดังนี้

๑) ปาราชิก มีโทษอย่างหนักทำให้ผู้ละเมิด ต้องขาดจากความเป็นภิกษุทันทีเป็นอเนกกิจจา กล่าวคือ แก้ไขไม่ได้ ต้องให้ลาสิกขาจากเพศบรรพชิตอย่างเดียวเท่านั้น

๒) สังฆาติเสส มีโทษอย่างกลาง เป็นสเดกิจจา กล่าวคือ แก้ไขได้ด้วยการอยู่กรรม

๓) อุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาสิต ทั้ง ๕ อย่างนี้มีโทษอย่างเบา เป็นสเดกิจจา กล่าวคือ แก้ไขได้ด้วยการแสดงคั้นต่อน้ำภิกษุด้วยกัน

๑.๒ ด้านการศาสนศึกษา

การศาสนศึกษาหรือการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ในอดีตมี ๒ ประการ คือ คันถธุระ ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและวิปัสสนาธุระ ได้แก่ การเรียนกรรมฐาน อันเป็นเครื่องมือหรืออุบายฝึกหัดจิตใจของตนเองให้สะอาดผ่องแผ้ว ปราศจากกิเลสอาสวะทั้งปวง โดยมีสาระของธรรมะในพระไตรปิฎก จัดแบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ หมวดพระสูตร มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เรียกว่า พระสูตรตันตปิฎก หมวดพระวินัย มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เรียกว่า พระวินัยปิฎก หมวดพระอภิธรรม มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เรียกว่า พระอภิธรรมปิฎก รวมทั้ง ๓ หมวดนี้เรียกว่า พระไตรปิฎก พระไตรปิฎกจึงเป็นคัมภีร์ที่สำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนาสืบต่อมา

๑.๒.๑ องค์ประกอบที่สำคัญของการศึกษาพระพุทธศาสนา

๑) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยนับเป็นองค์ประกอบสำคัญโดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ และการศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมนั้นเป็น

การศึกษาภาคทฤษฎี คือ การศึกษารวมวินัยให้มีความรู้พื้นฐานอย่างแจ่มแจ้ง เพื่อให้เกิดความกระจ่างแจ้งว่า คำสอนของพระพุทธองค์ที่จัดเป็นธรรมบทนั้นบทนี้ว่าด้วยเรื่องอะไร ถ้าผู้เรียนจะน้อมนำพระธรรมคำสั่งสอนมาปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางหรือแสงประทีปแห่งชีวิต จะทำอย่างไรและเมื่อปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลอย่างไร เป็นต้น เรียกว่าปริยัติ

๒) ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนที่ได้เรียนรู้ในทางภาคทฤษฎีนั้นมาสู่ภาคปฏิบัติคือนำมาประพฤติปฏิบัติจริงๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจา และใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นำเอาหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นมาเป็นแนวทางหรือปทัฏฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะของตน เรียกว่า ปฏิบัติ

๓) ปฏิเวธ ได้แก่ ผลของการปฏิบัติธรรมนั้น เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระอริยบุคคล เป็นต้น ผู้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ซึ่งทำให้ยกฐานะจากปุถุชนธรรมดา ขึ้นมาเป็นพระอริยบุคคล การบรรลุธรรมขั้นนั้นๆ ตามภูมิธรรมที่ตนปฏิบัติ นั้น ไม่มีใครมายกย่องหรือแต่งตั้งให้ จะรู้ได้ด้วยตนเอง คือ เป็นปัจเจกัตถ์ เวทิตัพโพ วิญญูหิ เรียกว่า ปฏิเวธ

๑.๒.๒ ในปัจจุบันการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ มี ๔ ประการ คือ

๑) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม (ระดับประถมศึกษา) สนามหลวงแผนกธรรม มีหลักสูตร คือ นักธรรมจัดสำหรับพระภิกษุสามเณร และธรรมศึกษาจัดสำหรับคฤหัสถ์ สำหรับหลักสูตรนักธรรมแบ่งเป็นนักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก ส่วนหลักสูตรธรรมศึกษา แบ่งเป็น ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท ธรรมศึกษาชั้นเอก

๒) การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี (ระดับมัธยมศึกษา-อุดมศึกษา) สนามหลวงแผนกบาลี แบ่งการศึกษบาลี ดังนี้ ประโยค ๑-๒ และเปรียญตรี ๑-๒ ประโยค ป.ธ.๓ ประโยค ป.ธ.๔ ประโยค ป.ธ.๕ ประโยค ป.ธ.๖ ประโยค ป.ธ.๗ ประโยค ป.ธ.๘ และประโยค ป.ธ.๙

๓) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา (ระดับมัธยมศึกษา) โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นโรงเรียนที่วัดจัดตั้งขึ้นในที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์หรือที่ดินของมูลนิธิทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้นักศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ได้แก่ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยกรมการศาสนาให้การอุปถัมภ์

๔) การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ (ระดับอุดมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์ของคณะสงฆ์ไทยเป็น

สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย รับผู้เรียนที่เป็นพระภิกษุสงฆ์ และคฤหัสถ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์ของคณะสงฆ์ไทย เป็นสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ รับผู้เรียนที่เป็นพระภิกษุสงฆ์

๑.๓ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เด็กและเยาวชนของชาติ ทั้งด้านการศึกษา การอบรมสั่งสอน การให้ที่อยู่อาศัย และอาหาร ทำให้เด็กๆ มีความอบอุ่นและมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ การศึกษาที่พระภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินการในลักษณะนี้มี ๕ ประการ (พระเทพปริยัติสุธี.๒๕๔๐ : ๔๘ - ๔๙ อ้างใน บุญศรี พานะจิตต์ และศรีนวล ลักกิตโร , ๒๕๕๕ : ๑๔) คือ

๑๓.๑ โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดหรือมูลนิธิต่างๆ จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจน บางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย - หญิง และบางแห่งมีพระภิกษุสามเณรเรียนด้วย กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบว่าด้วยการจัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัด ในพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๓๒ มีทั้งระดับอนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ปัจจุบันสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

๑.๓.๒ โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งตามพระราชประสงค์และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ อยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ปัจจุบันมีจำนวน ๓ แห่ง คือ โรงเรียนวัดศรีจันทร์ จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนม และโรงเรียนนันทบุรีวิทยา จังหวัดน่าน

๑.๓.๓ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จัดตั้งขึ้นเพื่อให้การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน สอนเฉพาะวันอาทิตย์ จัดตั้งตามระเบียบกรมการศาสนา ว่าด้วยศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พ.ศ. ๒๕๓๔ และอยู่ในอุปถัมภ์ของกรมการศาสนา

๑.๓.๔ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด จัดตั้งขึ้นเพื่ออบรมเด็กเล็กก่อนวัยเรียนมีทั้งชาย - หญิง วัดจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกรมการศาสนา ว่าด้วยการจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด พ.ศ.๒๕๓๗ และอยู่ในสังกัดกรมการศาสนา

๑.๔.๕ โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์/พระราชูปถัมภ์ เป็นโรงเรียนอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน และอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ปัจจุบันมีเพียงแห่งเดียว คือ โรงเรียนวินิตศึกษา เป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา

นอกจากการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือแล้ว พระภิกษุสงฆ์ยังให้ความสำคัญสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่กำลังศึกษาในสถานศึกษาทั่วประเทศ อาทิ ตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษาชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ช่วยพัฒนาสถานศึกษา ช่วยเหลือด้านอุปกรณ์การศึกษา และช่วยเหลือบุคคลที่กำลังศึกษา จึงสรุปได้ว่าวัดและพระภิกษุสงฆ์ เป็นสถาบันที่มีส่วนในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะเด็กที่ยากจน ขาดคนดูแล และกำพร้าบิดามารดา ก็ได้อาศัยสถาบันสงฆ์เป็นผู้อุปการะเป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้ใกล้ชิดพระศาสนา และเป็นโอกาสให้พระภิกษุสงฆ์ได้พัฒนาทรัพยากรของชาติตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อจะได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่พึงปรารถนาของสังคมต่อไป

บทบาทและภารกิจของพระภิกษุสงฆ์ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การสงเคราะห์ประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถที่จะดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้น การสงเคราะห์ประชาชนเพื่อพัฒนาอาชีพ จึงเป็นการศึกษาสงเคราะห์ประเภทหนึ่ง ที่พระภิกษุและวัดได้ช่วยเหลือและลดปัญหาของสังคมทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดีในปัจจุบัน

การศึกษาสงเคราะห์ด้านอาชีพ หมายถึง การฝึกอบรมด้านวิชาชีพที่วัดจัดขึ้นสำหรับผู้ยากไร้ ด้วยโอกาสและผู้ที่ย้ายมาอาศัยวัด ได้มีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ โดยมีหน่วยงาน องค์กร ทั้งรัฐและเอกชนให้การสนับสนุนด้านวิทยากร สื่อ และเครื่องมือต่างๆ หรือ การที่วัดเป็นศูนย์กลางดำเนินกิจกรรมอาชีพใดอาชีพหนึ่ง เพื่อเป็นตัวอย่างหรือแหล่งการเรียนรู้ทางอาชีพ อาทิ การปลูกพืช สมุนไพร การทำสวนผลไม้ หรือพันธุ์ไม้หายาก การทำปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น

๑.๔ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม

การประกาศธรรมเป็นบทบาทที่สำคัญของสถาบันสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยความเมตตาและกรุณาของพระภิกษุสงฆ์ งานเผยแผ่ที่พระภิกษุสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบันมีดังนี้

๑.๔.๑ งานพระธรรมทูต เป็นงานที่นำพุทธบริษัท และประชาชนทั่วไปให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรมะ และความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรมะสามารถนำธรรมะมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกวิธีและถูกต้อง รวมทั้งสามารถใช้ธรรมะแก้ปัญหาต่างๆ ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และสิ่งแวดล้อม งานพระธรรมทูตเป็นงานพัฒนาทรัพยากรบุคคล และเป็นงานที่เป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของประเทศชาติ แนวการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต ได้แก่ การเทศน์ การบรรยาย การสนทนา ธรรมิกถา นำฝึกสมาธิ นำเป็นพุทธมามกะ เยี่ยมเยียน นำพัฒนาท้องถิ่น สาธิต และนำจัดกิจกรรม

๑.๔.๒ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ไทย ตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้พระภิกษุสงฆ์ในชนบทได้มีบทบาทและเป็นแกนนำในการส่งเสริมวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน พัฒนาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้นๆ

๑.๔.๓ งานอบรมจริยธรรมนักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ เพื่อมุ่งให้ผู้เรียนมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติตามหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและน้อมนำหลักพุทธธรรมไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

๔.๔ การเผยแผ่ทางวิทยุและโทรทัศน์

๔.๕ วารสารนิตยสารเผยแผ่ธรรม

๔.๖ งานเผยแผ่ต่างประเทศ

กลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีหลายวิธี พระภิกษุสงฆ์จะใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับความถนัด และลักษณะของผู้รับ ซึ่งวิธีที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่ธรรมะ ในปัจจุบัน ได้แก่

๑) การเทศนาธรรม คือ การแสดงธรรมสั่งสอนตามหลักพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งวิธีนี้พระภิกษุสงฆ์ใช้เผยแผ่หลักธรรมอยู่เป็นประจำ

๒) อภิปรายธรรม คือ การชี้แจง หรือแสดงความคิดเห็นในหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง ให้ผู้อื่นเข้าใจ เป็นการเผยแผ่ธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง

๓) ปาฐกถาธรรม คือ การบรรยายธรรมให้ผู้อื่นฟัง โดยทั่วไปจะยืนพูด และผู้พูดจะต้องมีลีลาในการพูด เพื่อให้น่าสนใจผู้ฟังเป็นพิเศษ เป็นวิธีการแสดงธรรมแบบใหม่

๔) สนทนาธรรม คือ การพูดจาหารือกันในหลักธรรม เพื่อนำไปใช้แก้ไขปัญหาชีวิต โดยยึดหลักทางสายกลาง

๕) การสอนสมถกรรมฐาน หรือ วิปัสสนากรรมฐาน คือ การสอนให้นั่งสมาธิภาวนา เพื่อให้ใจเป็นสมาธิหรือเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริงของสังขารตามหลักไตรลักษณ์ พระบางรูปสอนทั้งพระภิกษุสามเณร และอุบาสกอุบาสิกา มีการบวชชีพราหมณ์ บางรูปไปสอนตามโรงเรียนแนะนำครูและนักเรียนให้ฝึกกรรมฐาน

๖) การใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ เช่น การเขียนหนังสือธรรมะ การบันทึกเทปธรรมะหรือวิดีโอ เพื่อจำหน่ายแจกไปในกลุ่มคนที่ไม่มีเวลาศึกษาธรรมะด้วยตนเอง หรือมีการใช้ภาพยนตร์ สไลด์ วิดีโอ และรูปภาพ มาเป็นอุปกรณ์การสอนธรรมะ โดยใช้เครื่อง

คอมพิวเตอร์ เป็นเครือข่ายในการผลิตสื่อ และอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ โดยมีญาติโยมให้ความอุปถัมภ์

๑.๕ ด้านสาธารณูปการ

สาธารณูปการ ได้แก่ การก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และศาสนสถานภายในวัดให้เรียบร้อยดั่งงาม ซึ่งได้แก่ การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ (พระเทพปริยัติสุธี.๒๕๔๐ : ๕๔-๕๘ อ้างใน บุญศรี พานะจิตต์ และศรีนวล ลักกิตโร , ๒๕๕๕ : ๑๔)

การพัฒนาวัด ได้แก่ การปรับปรุงสภาพวัดและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของวัด เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้วัดมีความเจริญรุ่งเรือง และเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ได้อย่างแท้จริง โดยเน้นการปรับปรุงและแก้ไขข้อบกพร่องเดิมภายในวัด รวมทั้งส่งเสริมกระบวนการดำเนินงานกิจการพระศาสนาในวัดให้มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพสมบูรณ์

ความหมายขั้นพื้นฐานของการพัฒนาวัด เพื่อสร้างวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นแหล่งอารยธรรมอันเจริญรุ่งเรือง มีศาสนวัตถุ ศาสนสถานอันเป็นเครื่องหมายแห่งศิลปวัฒนธรรมอันดั่งงาม บุคลากรทางศาสนามีความประพฤติปฏิบัติ เป็นแบบอย่างแก่ประชาชนในสังคม สามารถแนะนำให้ประชาชนในสังคมพ้นจากความลุ่มหลง ฟุ้งเฟ้อ และดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นสุข มีการส่งเสริมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์อย่างหลากหลายทั้งในด้านศาสนพิธี การให้การศึกษา การเผยแผ่ และการสาธารณสงเคราะห์เพื่อให้พระศาสนาสร้างความสงบสุขแก่สังคมได้อย่างแท้จริง

๖ ด้านการสาธารณสงเคราะห์

การสาธารณสงเคราะห์ เป็นกิจกรรมที่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ในด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและสาธารณสงเคราะห์แยกโดยลักษณะมี ๔ ประการ คือ (พระเทพปริยัติสุธี.๒๕๔๐ : ๖๑-๖๒ อ้างใน บุญศรี พานะจิตต์ และศรีนวล ลักกิตโร , ๒๕๕๕ : ๒๓)

๖.๑ การดำเนินการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มิใช่วัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

๖.๒ การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือของเอกชนหรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนามนุषาณ การพัฒนาตำบล ขุดสระน้ำขนาดใหญ่

เพื่อเป็นแหล่งน้ำอุปโภค และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมการจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่นๆ

๖.๓ การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ขุดลอกคูคลอง สร้างโรงพยาบาลและจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้า ปลุกต้นไม้ และอื่นๆ ข้อนี้มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นของสาธารณประโยชน์

๖.๔ การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการที่ควรช่วยเหลือ เช่น จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชนทั้งด้านไฟไหม้และน้ำท่วม พร้อมมอบเครื่องอุปโภค บริโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือในยามปกติก็ตั้งกองทุนทำอาหารเลี้ยงเด็กกำพร้า และเด็กด้อยโอกาส

พุทธปรัชญาเพื่อพลังชุมชน

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ มากมายหลายหมวด แต่ละหมวดมีระดับความลึกซึ้งที่แตกต่างกัน ทั้งในทางโลกียธรรมและโลกุตตรธรรมและภายในหลักธรรมแต่ละหมวดก็มีข้อปลีกย่อยหรือมีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกัน ส่งเสริม สนับสนุน เกื้อกูลทั้งภายในหมวดเดียวกันและระหว่างหมวดเป็นดังโครงข่ายใยแมงมุม หลักการของพุทธปรัชญาที่สำคัญประการหนึ่ง คือ พุทธปรัชญาเป็นกระบวนการฝึก อบรมและพัฒนามนุษย์ให้รู้ เข้าใจและมีทำที่ถูกต้องต่อสิ่งต่าง ๆ และสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง รวมทั้งรู้และเข้าใจในผลของการปฏิบัตินั้นด้วย ไม่ใช่เพียงแต่คิด รู้ เข้าใจเฉพาะแต่ในทฤษฎีเท่านั้น เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ (กรรมวาทและกิริยาวัต) เป็นศาสนาแห่งความเพียรพยายาม ไม่ใช่ศาสนาแห่งการอ้อนวอน ร้องขอแต่ต้องลงมือทำด้วยตนเอง จากแนวคิดดังกล่าวนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้สร้างพลังชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งได้โดยมีลำดับขั้นตอน ดังนี้ (อุทิศ จิตเงิน , ๒๕๔๕ : หน้า ๑๑ - ๔๐)

๑. การสร้างพลังความคิดหรือการสร้างสัมมาทิฐิร่วม

สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ เห็นตามสภาวะที่เป็นจริงไม่บิดเบือนคลาดเคลื่อน เลือยลอย สัมมาทิฐิถือว่ามีค่าสำคัญมาก เพราะสัมมาทิฐิอยู่ในฐานะที่เป็นประธาน เป็นตัวนำเป็นหัวหน้าในการที่จะนำเข้าสู่องค์มรรคอื่นๆในอริยสัจจกัมมรรคหากบุคคลใดไม่เกิดสัมมาทิฐิ คือ ไม่มีจกาทิฐิ บุคคลนั้นย่อมจะประกอบกรรมด้วยกุศลธรรม สัมมาทิฐิจึงเป็นเสมือนประตูที่จะพาเข้าสู่การกระทำที่ดีงาม การสร้างสัมมาทิฐิร่วม คือ การสร้างทิฐิ (ความเห็น) ของกลุ่มคนผู้มีทิฐิแตกต่างกันให้เกิดมีความคิดเห็นร่วมกัน ตรงกัน เป็นไปในทิศทางเดียวกัน หากชุมชนเกิดสัมมาทิฐิร่วมแล้วชุมชนนั้น ก็กำลังเปิดประตูสู่การกระทำที่ดีงามได้เช่นกัน การเสริมสร้าง

สัมมาทิฐิร่วมให้เกิดขึ้นนั้นจะต้องอาศัยปัจจัย ๒ ประการที่เชื่อมโยงส่งเสริม สนับสนุนกัน คือ ปัจจัยภายนอก (ปรโตโมสะ) และปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ)

๑.๑ **ปรโตโมสะหรือปัจจัยภายนอก หรือปัจจัยทางสังคม** คือการอาศัยบุคคลอื่น หรือสิ่งแวดล้อมรอบตัวมาช่วยชี้แนะช่องทาง ชักนำให้เกิดสัมมาทิฐิปรโตโมสะเป็นวิธีการเริ่มต้น ด้วยศรัทธาต่อผู้อื่น แต่ผู้อื่นในที่นี้จะต้องมีคุณสมบัติ ๒ ประการ คือ มีคุณสมบัติของการเป็นคนดี (สัตบุรุษ) อยู่ในตัวเอง คือ มีหลักธรรมที่เรียกว่า สปัจริยธรรม ๗ ประการ ได้แก่ การรู้จักเหตุ รู้จักหลักความจริง รู้หลักการ รู้จักกฎเกณฑ์แห่งเหตุผล (อัมมัญญตา) รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประเสริฐ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำ (อัตถัญญตา) ความรู้จักตนเข้าใจตนเองในฐานะต่าง ๆ (อัตตัญญตา) เช่น เพศ อายุ ความสามารถ เป็นต้น ความรู้จักประมาณ ความพอดี (มัตตัญญตา) ความรู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม (กาลัญญตา) ความรู้จักบริษัท รู้จักชุมชนคนหมู่มาก (ปริสฺสญญตา) ว่าเป็นอย่างไร มีลักษณะอย่างไรและรู้จักบุคคลว่าแต่ละคนมีความแตกต่างกัน เพื่อที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องได้ถูกต้องเหมาะสม (บุคคลัญญตา) และมีคุณสมบัติเฉพาะสำหรับทำหน้าที่ต่อบุคคลอื่น คือ มีหลักธรรมที่ เรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ ได้แก่ เป็นผู้น่ารักใคร่พ้อดี (ปิโย)เป็นผู้มีความประพฤติสมฐานะ น่าเคารพ (ครุ) เป็นผู้มีความรู้ภูมิปัญญาควรแก่สรรเสริญ(ภาวนีโย) เป็นผู้ฉลาดพูด พูดให้ได้ผล เป็นที่ปรึกษาที่ดี (วตฺตาจะ) เป็นผู้อดทนต่อภัยคำพ้อรบร่ำฟังคำวิพากษ์วิจารณ์ (วจนฺทกฺขโม) เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้ง อธิบายเรื่องที่ยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจได้ (คัมภีรญจะ กถัง กัตตา) เป็นผู้ไม่ชักนำไปในทางที่เสื่อมเสีย (โนจฺจุรฺราเน นิโยชเย)

นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมเสริม หรือช่วยผู้ที่ยังมาสามารถเป็นปรโตโมสะที่สมบูรณ์ แม้หลักธรรมเหล่านี้จะไม่เกี่ยวข้องโดยตรง แต่มีความเกี่ยวข้องโดยอ้อม ในลักษณะที่เป็นแนวทางการพัฒนา ฝึกฝนอบรมตนเองให้มีคุณสมบัติของปรโตโมสะที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น หลักธรรมเหล่านั้น ได้แก่ วิธีการคิดและมองสิ่งต่าง ๆ ว่าไม่มีสิ่งใดอยู่ได้โดยลำพัง แต่ทุกสิ่งล้วนมีเหตุมีปัจจัยอาศัยเกี่ยวเนื่องกัน (หลักปฏิจจสมุปบาท) การลด ละ เลิก ตัณหา ทิฐิ มานะ (การขจัดปัญจธรรม) การไม่มีความลำเอียงเพราะความรัก ความชัง ความหลงและความกลัว (การกำจัดอคติ) มีการคิดพิจารณาไตร่ตรอง ไม่เชื่อหรือยึดถืออะไรโดยง่าย (กาลามสูตร) รู้จักพูดและสื่อความหมายให้ผู้อื่นเข้าใจ (วิธีการพูด)

๑.๒ โยนิโสมนสิการ (การกระทำในใจโดยแยบคาย) หรือปัจจัย

ภายในตัวบุคคล คือ การใช้ความคิดที่ถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล คิดเร้ากุศล ไตร่ตรองตามแนวเหตุปัจจัย เมื่อได้รับฟังสิ่งใดมา ก็นำมากระทำในใจโดยแยบคาย รู้จักคิด

แยกแยะ วิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อให้ได้มาเพื่อสิ่งที่ถูกต้อง สอดคล้องกับสภาวะที่เป็นจริงผู้ที่มี โยนิโสมนสิการคือผู้ที่มีอิสระในความคิด มีความคิดเป็นของตนเอง ไม่เชื่อฟัง ศรัทธาผู้อื่นโดยปราศจากเหตุผลของตนเองวิธีโยนิโสมนสิการหรือวิธีกระทำในใจโดยแยกคาย ได้แก่

๑) วิธีคิดแบบสาวเหตุปัจจัย เป็นวิธีคิด พิจารณาให้เข้าใจในสภาวะของ สิ่งทั้งหลายว่าต่างก็เป็นเหตุปัจจัยกัน อาศัยกัน ส่งผลสืบทอดกัน

๒) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบหรือการกระจายเนื้อหา เป็นวิธีคิดพิจารณาให้เข้าใจว่าสิ่งนั้น สถานการณ์นั้น โดยภาพรวมมีอะไร เป็นส่วนประกอบบ้าง

๓) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทัน เป็นวิธีคิดเพื่อให้เกิด ความเข้าใจในความไม่คงทนถาวร ทุกสิ่งล้วนมีความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา

๔) วิธีคิดแบบอริยสัจหรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหา เป็นวิธีคิดสืบสาวหา สาเหตุ ต้นตอของปัญหาเพื่อเตรียมแก้ไข แล้วกำหนดเป้าหมายและหาวิธีแก้ไขให้ตรงจุด

๕) วิธีคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เป็นวิธีคิด พิจารณาให้เข้าใจ ความสัมพันธ์ระหว่างหลักการกับจุดมุ่งหมาย เพื่อลงมือปฏิบัติให้ได้ผลตามหลักการหรือ จุดมุ่งหมายนั้น

๖) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก เป็นวิธีคิด พิจารณาข้อดี ข้อเสียของ สิ่งต่าง ๆ และมองเห็นทางออกมองเห็นจุดมุ่งหมาย และรู้ว่าจุดมุ่งหมายที่จะไปนั้นคือ อะไร เป็น อย่างไร

๗) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดให้เข้าใจถึงสาระอันเป็น แก่นแท้ของสิ่งต่าง ๆ เช่น คุณค่าแท้ของอาหาร คือ อาหารนั้นมีคุณค่าทางโภชนาการ คุณค่าเทียม คือ มีรสอร่อย เป็นต้น

๘) วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม เป็นการเลือกวิธีคิดในทางที่ เป็นประโยชน์เพื่อการฝึกอบรม พัฒนาตนเองและสังคม

๙) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นวิธีคิดเพื่อให้อยู่กับปัจจุบัน ไม่อาลัย อารมณ์อดีต ไม่พะวงเรื่องอนาคต แต่เน้นการกระทำในปัจจุบันและสามารถปฏิบัติได้ไม่เพ้อฝันไร้ จุดหมาย

๑๐) วิธีคิดแบบวิภาษวาท เป็นวิธีคิด วิเคราะห์ แยกแยะ ให้ครบทุกด้าน ไม่จับด้านใดด้านหนึ่งขึ้นมาวินิจฉัยดีชั่วลงไปอย่างนั้นทั้งหมด การสร้างให้คนนอกชุมชนและคน ในชุมชนเกิดสัมมาทิฐิร่วมกัน กลุ่มคนทั้งสองจะต้องพยายามพัฒนาตนเองให้มีคุณสมบัติเป็นปร

ไตรโมสะที่ดี ที่พร้อมจะรับฟังความคิดเห็นของฝ่ายตรงข้ามด้วยเหตุผลโดยปราศจากอคติใด ๆ แล้ว นำข้อคิดเห็นนั้นเข้าสู่การกระทำในใจด้วยตนเอง (โยนิโสมนสิการ) ปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยที่ส่งเสริม เกื้อหนุนกัน กล่าวคือ ปรโตโมสะหรือความเป็นกัลยาณมิตรจะเป็นผู้ชี้ช่องทางชักนำ (การเสวนาสดับธรรม) ให้เกิดศรัทธา ศรัทธาจะเชื่อมต่อกับโยนิโสมนสิการ เกิดการกระทำในใจ ด้วยวิธีคิดและด้วยเหตุผลของตนเอง จนเกิดความเข้าใจด้วยตนเองนั่นคือสัมมาทิฏฐิ รวมได้เกิดขึ้นแล้ว สัมมาทิฏฐิรวมคือทุกคนเห็นร่วมกันว่าสิ่งนั้นคืออะไร มีสภาวะอย่างไร สิ่งนั้นมีอะไรเป็นเหตุปัจจัย มองเห็นวิถีทางหรือแนวทางปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างถูกต้อง ถูกทาง และมองเห็นว่าเมื่อลงมือปฏิบัติแล้วจะเกิดผลอะไรอย่างไร สัมมาทิฏฐิรวมนี้เป็นการสร้างพลังทางความคิดเห็น (การรวมพลังทางความคิด) ที่จะผลักดันสู่การกระทำต่อไป

๒. การสร้างพลังการกระทำ

การสร้างพลังการกระทำ คือการนำพลังความคิดหรือสัมมาทิฏฐิรวมสู่การปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ในพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่สามารถอธิบายประยุกต์ใช้ได้ และที่สำคัญและมองเห็นได้ชัดเจน คือ อิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ๔ เป็นคุณธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย คือชุมชนต้องมีใจรักที่จะทำสิ่งนั้น อยากเห็นสิ่งนั้นบรรลุผลสำเร็จ (เกิดฉันทะ) ชุมชนมีความเพียรพยายามที่จะทำสิ่งนั้นอย่างถึงที่สุด ไม่ย่อท้อ ไม่ปล่อยปละละเลย (วิริยะ) ชุมชนเอาใจจดจ่ออยู่กับสิ่งนั้น (จิตตะ) และชุมชนต้องหมั่นคิดไตร่ตรองตรวจสอบ พิจารณาหาเหตุผล เพื่อการแก้ไขปรับปรุงอยู่เสมอ (วิมังสา)

ความมุ่งมั่นของชุมชนที่จะทำงานนั้นให้สำเร็จด้วยความรัก ความสามัคคีมีเอกภาพในการทำงานของหมู่คณะถือเป็นพลังการกระทำของชุมชน

๓. การสร้างความรัก ความสามัคคีในชุมชน

การสร้างความรักความสามัคคีในชุมชน มีหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้คือ สาราณียธรรม ๖ สาราณียธรรม ๖ เป็นธรรมที่สร้างเกิดความรัก ความสามัคคีในชุมชนซึ่งชุมชนจะต้องมีคุณธรรมเหล่านี้ คือ มีเมตตาทายกรรมต่อกัน (ช่วยเหลือกิจธุระของเพื่อสมาชิกด้วยความเต็มใจ) มีเมตตาวจกรรม (ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์สั่งสอน แนะนำ ดักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ) มีเมตตาโมกขกรรม (ตั้งใจปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน) มีสาธารณโกศ (มีการแบ่งปัน เฉลี่ยเจือจานให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอย บริโภคทั่วกัน) มีสัสสามัญญตา (มีความประพฤติสุจริตดีงาม) มีทิฏฐิสามัญญตา (มีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่การขจัดปัญหาต่าง ๆ) สาราณียธรรม ๖ จะช่วยเสริมสร้างความรัก ความสามัคคี ความสัมพันธ์ที่ระหว่งกันและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน

๔. การสร้างความมีระเบียบวินัยของชุมชน

เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุขของชุมชน ชุมชนจำเป็นต้องมีกฎ กติกา ที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกันอย่างเคร่งครัด การเคารพกฎกติกาของมวลสมาชิกนี้แสดงให้เห็นถึง ความมีวินัยของหมู่คณะ ดังที่พระพุทธองค์ได้เปรียบสักราบทที่บัญญัติ "เป็นเหมือนหนึ่งที่ย่อย ดอกไม้ต่างพรรณ ที่ย่อยดอกไม้ดีแล้ว แม้ลมก็ไม่กระจาย ขจัดไม่ได้แม้ดอกไม้เหล่านั้น" สักราบทที่ บัญญัติจึงเปรียบเสมือนเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ร้อยรัดมวลสมาชิกให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความ เป็นระเบียบเรียบร้อยสงบสุข

จากแนวคิดเรื่องวินัยปิฎก สามารถนำมาอธิบายประยุกต์ใช้ในการสร้างให้ชุมชนมีความ เป็นระเบียบเรียบร้อยและสงบสุขได้ ดังนี้

๑) เนื้อหาในบทบัญญัติ (กฎกติกา) จะต้องสอดคล้องกับกรอบทั้งหมดของหลักการ หรือจุดมุ่งหมาย (ในที่นี้หมายถึงสัมมาทิฐิร่วม) และเมื่อปฏิบัติตามแล้วสามารถ บรรลุหลักการหรือจุดมุ่งหมายนั้นได้ ไม่คลาดเคลื่อนเลื่อนลอย

๒) การกำหนดบทลงโทษต่อผู้ละเมิดข้อบัญญัติ (กฎกติกา) ต้องพิจารณาความหนัก เบา จากข้อบัญญัติแต่ละข้อว่ามีความใกล้ (ง่าย) หรือไกล(ยาก) ที่จะเข้าถึงหลักการหรือ จุดมุ่งหมายนั้นมากน้อยเพียงใด หากข้อบัญญัตินั้นใกล้ ง่าย รวดเร็วที่จะเข้าถึงหลักการหรือ จุดมุ่งหมาย ถ้ามีการละเมิดบทลงโทษต้องหนัก ขณะเดียวกันถ้าข้อบัญญัตินั้นไกล และซ้ำที่จะ เข้าถึงหลักการหรือจุดมุ่งหมาย ถ้ามีการละเมิดบทลงโทษต้องเบาลงตามลำดับ

๓) จุดมุ่งหมายของการบัญญัติกฎ กติกา จุดมุ่งหมายนอกจากจะเป็นเครื่องมือ สร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน และเปิดโอกาสให้สมาชิกปฏิบัติได้อย่างสะดวกแล้ว บทบัญญัติแต่ละข้อต้องสอดคล้อง ไม่ขัดกับสิ่งที่ดำรงที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ความเชื่อ ภูมิปัญญา ท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมที่ดำรง เป็นต้น

๔) กระบวนการบัญญัติกฎ กติกา จะต้องเกิดจากการปรึกษาหารือ ประชุมร่วมกัน ในบรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตร ไม่ใช่เกิดจากผู้ใดคนหนึ่งกำหนดขึ้นโดยลำพัง จากนั้นก็ ประกาศให้มวลสมาชิกรับทราบและถือปฏิบัติโดยทั่วกัน เมื่อสมาชิกถือปฏิบัติตามกฎ กติกา เคารพกฎ กติกา ความมีวินัยก็จะเกิดขึ้นในชุมชน ความมีวินัยของชุมชนเป็นเครื่องชี้วัดหนึ่งที่จะ ช่วยชี้ว่าชุมชนมีพลังความเข้มแข็งมากน้อยเพียงใด

กล่าวโดยสรุป ในพุทธปรัชญามีหลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและ สามารถนำมาอธิบายประยุกต์ใช้ในการสร้างพลังชุมชนได้ กล่าวคือ การสร้างพลังชุมชนนั้น เริ่มต้นด้วยการสร้างพลังความคิดด้วยกระบวนการสร้างสัมมาทิฐิร่วม (โดยอาศัยกระบวนการ ธรรม ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ)จากนั้นนำพลังความคิดนี้สู่การปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จตาม

ความมุ่งหมาย เป็นพลังการกระทำ (ด้วยกระบวนธรรม สาราณียธรรม ๖) จากนั้นเสริมสร้างชุมชนให้อยู่ร่วมกันด้วยความมีระเบียบวินัย (โดยการประยุกต์แนวคิดเรื่องวินัยในพระไตรปิฎก) ขณะเดียวกันชุมชนเองก็ต้องมีภูมิคุ้มกันจากกระแสโลกภายนอก(ด้วยกระบวนธรรมอภิธานียธรรม ๗)

นี่คือแนวคิดการสร้างพลังชุมชนในพุทธปรัชญา ซึ่งหากปฏิบัติตามขั้นตอนเหล่านี้ได้ หวังว่าชุมชนนั้นจะเกิดพลังชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนตนเองได้อย่างยั่งยืน

บทบาทของวัดต่อสังคมไทย

วัดในพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทยในอดีตหลายประการ ดังนี้ (พระราชวรานี, ๒๕๒๕ : ๒๒ - ๒๔)

- ๑) วัดเป็นที่พำนักอาศัยศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามธรรมวินัย เพื่อเป็นศาสนทายาทสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาของพระภิกษุสามเณร
- ๒) วัดเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระสงฆ์และรับการฝึกอบรมทางศีลธรรมพร้อมทั้งศึกษาเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ตามที่สอน
- ๓) วัดเป็นสถานพยาบาลที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้ของคนในสมัยก่อน โดยวัดเป็นแหล่งตำราแพทย์และพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นหมอรักษาพยาบาลคนเจ็บป่วยโดยทั่วไป
- ๔) วัดเป็นสถานสงเคราะห์ผู้ยากจน เด็กอนาถา บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้อาศัยเลี้ยงชีวิต
- ๕) วัดเป็นสถานที่พักอาศัยของคนเดินทาง
- ๖) วัดเป็นสถานที่ให้ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์และพักผ่อนหย่อนใจโดยทางวัดได้จัดสถานที่ต่างๆ ในบริเวณวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสะอาดและร่มรื่น
- ๗) วัดเป็นสถานที่รื่นเริงจัดเทศกาลและมหรสพต่างๆเป็นที่พบปะสมาคมในหมู่บ้าน
- ๘) วัดเป็นบ่อเกิดและศูนย์กลางของศิลปกรรมแขนงต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และวรรณกรรม
- ๙) วัดเป็นที่ไกลเกลี่ยข้อพิพาทเป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่างๆของชาวบ้าน
- ๑๐) วัดเป็นสถานที่สำหรับชาวบ้านมาทำบุญและบำเพ็ญกุศล ตลอดจนประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา

๑๑) วัดเป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือ ขอยืมไปใช้เมื่อคราวมีงาน

๑๒) วัดเป็นศูนย์กลางการบริหารหรือการปกครองที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน เพื่อบอกแจ้งกิจกรรมต่างๆ

หลักการบริหารและจัดการวัด

หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์ (๒๕๓๙) สรุปแนววิธีเผยแพร่พระพุทธศาสนาไว้ดังนี้ (คณินนิตย์ จันทบุตร และ สุบรรณ จันทบุตร, ๒๕๔๖ : หน้า ๒๑ - ๒๕)

๑) ควรมีการคัดสรรอบรมบุคคล ผู้ที่จะมาบวชในพระพุทธศาสนาให้เป็นที่มั่นใจว่าจะเข้ามาศึกษาธรรม

๒) ต้องมีการศึกษาอบรมธรรม แก่ผู้เข้ามาบวชทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการบวชด้วย

๓) ต้องมีการปฏิบัติธรรมในระหว่างบวชเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงเพื่อการเผยแผ่ต่อไปแก่ประชาชน

๔) แต่ละวัดจักต้องให้พระสงฆ์ที่ศึกษาธรรมดีแล้ว ให้ได้มีโอกาสเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชนเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และต้องพยายามวิเคราะห์หาทางเผยแผ่ธรรมต่อประชาชนด้วยความเมตตาอย่างต่อเนื่องด้วย มิใช่รอให้ผู้อื่นมานิมนต์เท่านั้น

๕) กิจกรรมการศึกษาธรรมของพระและประชาชนควรมุ่งให้การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง ให้พัฒนาขึ้นเป็นลำดับ ทั้งในการงานและการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้วยหลักแห่งความไม่ประมาท และหลักแห่งการพึ่งตนเอง

๖) ศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ ดังนั้นการปกครองสงฆ์ให้มีพฤติกรรมและการกระทำที่เหมาะสม นับเป็นเรื่องสำคัญเบื้องต้นที่พระทุกรูปพึงปฏิบัติ เจ้าอาวาสควรดำเนินการให้พระทุกรูปในสังกัดมีภาพลักษณ์ที่ดี เมื่อประชาชนพบเห็นจักเกิดความศรัทธา ถือเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเบื้องต้นแล้ว

๗) พระควรยึดหลักการเผยแผ่ธรรมด้วยหลัก ๖ ประการ ดังนี้

๗.๑ ห้ามปรามการทำความชั่วทั้งมวล

๗.๒ ส่งเสริมให้กระทำความดีทั้งมวล

๗.๓ ให้ได้ฟังและได้รู้ธรรมที่ยังไม่เคยรู้เคยฟัง

๗.๔ ช่วยเสริมในสิ่งที่ประชาชนได้ยินได้รู้แต่ไม่เข้าใจให้เข้าใจ

๗.๕ ให้คิดอนุเคราะห์ผู้อื่นด้วยความเมตตา ปรารภนาดี

๗.๖ บอกทางสวรรค์คือทางดำเนินชีวิตที่ดีที่ถูกต้องให้ประชาชน

๘) การเผยแพร่ธรรมควรศึกษากลุ่มคน หรือบุคคลเป้าหมาย วิเคราะห์การนำเสนอ หลักธรรมให้เหมาะสมต่อสภาพ เหตุผล ตน ประมาณ กาลเวลา ชุมชน และบุคคล เป็นสำคัญ

๙) เจ้าอาวาสทุกแห่งควรปกครองดูแลพระสงฆ์ เณร ไวยาวัจกร ศิษย์วัด ผู้อาศัยใน วัด หรือเกี่ยวข้องกับ วัดให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสมเป็นการสร้างศรัทธาแก่ประชาชนผู้พบเห็นและ มาติดต่อกับวัด

๑๐) จะต้องพยายามบริหารวัดให้มีอาคารสถานที่ อาณาบริเวณเหมาะสมต่อ การศึกษาและปฏิบัติธรรมทั้งในส่วนของภิกษุ สามเณรและประชาชน ให้สอดคล้องกับหลักการ ของพระพุทธศาสนา มีความสงบร่มเย็น ทำให้อยากเข้ามาหาความสงบและศึกษาธรรม รวมทั้ง สรรพสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต จะต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชน ที่มาวัดหรืออยู่ใกล้วัดด้วย

๑๑) วัดกับประชาชนจะต้องเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน พระพุทธศาสนาจึงจะอยู่ได้อย่าง มั่นคง ดังนั้น นอกจากพระจะให้ธรรมแก่ประชาชนแล้ว ก็ควรจัดวัดและเครื่องใช้ของวัดอย่างมี ระบบให้เหมาะสมต่อการให้บริการประชาชนเพื่อกิจการของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิด ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นการดึงประชาชนเข้ามาใกล้ชิดกับวัด และพระก็หาทางช่วยเหลือใน ด้านธรรมแก่ประชาชนต่อไปตามความเหมาะสมด้วย

๑๒) ประชาชนเป็นจำนวนมากที่ยังเชื่อโชคราง ของขลัง วัดถุมงคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยหวังว่าสิ่งเหล่านี้จะบันดาลความโชคดี ความร่ำรวย ความสำเร็จแก่เขาได้ ทำให้ประชาชน ขาดการพึ่งตนเอง ไม่พัฒนา พระพุทธศาสนาควรทำหน้าที่เป็นยารักษาโรคเหล่านี้โดยการไม่ไปดู ถูก ไม่ตำหนิการกระทำเหล่านั้น แต่ควรใช้หลักธรรมในเรื่องเหตุและผล เรื่องการพึ่งตนเอง เรื่อง การศึกษา ฝึกฝน พัฒนา และการครองชีวิตอย่างไม่ประมาทมาใช้ในการเผยแพร่ โดยให้ เครื่องรางของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัดถุมงคล มาเป็นเครื่องปลดช่องความประหวั่นใจ จะทำให้การ เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ผลดียิ่งขึ้น

๑๓) ศาสนาพุทธเป็นของคู่กับชุมชน วัดมีครบทุกตำบล และจะเป็นศูนย์รวมของ ประชาชนในแต่ละตำบลหากจะจัดการบริหารวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชนที่พัฒนาทั้ง จิตใจและคุณภาพชีวิตในด้านอื่น ๆ จะทำให้ความสัมพันธ์ของประชาชนกับพระพุทธศาสนาเจริญ อย่างยั่งยืน โดยที่พระสงฆ์จะให้ธรรมทานแก่ประชาชน ส่วนประชาชนจะให้อามิสทานแก่ พระสงฆ์ นับเป็นการเกื้อกูลกันอย่างถูกต้อง เพื่อการมีพลังอยู่ในสังคมต่อไป

๑๔) การจัดการบริหารวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน จำเป็นต้องจัดให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของกิจกรรมของวัด ร่วมบริหารวัดตามหลักการของพระพุทธศาสนาด้วย จึงสมควรปรับปรุงการบริหารวัดให้เป็นองค์กรบริหารวัด ถึงแม้วัดแต่ละวัดจะเป็นนิติบุคคลอยู่แล้วก็ตาม แต่การมีองค์กรร่วมบริหารวัด เสนอความคิดและให้เจ้าอาวาสตัดสินใจดำเนินการ ประชาชนก็จะร่วมดำเนินการอย่างเต็มที่ เต็มใจ พุทธศาสนาย่อมเจริญยิ่งขึ้น

๑๕) กรมการศาสนา และกระทรวงศึกษาธิการ ย่อมมีเจตนาที่ดีในการรักษาและพัฒนาพระพุทธศาสนาดังนั้นเจ้าอาวาสและภิกษุควรศึกษางานโครงการของทางราชการ เพื่อประสานการดำเนินงานให้เกิดพลังการพัฒนาพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

๑๖) วัดทุกวัดควรได้ดำเนินการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติ เช่น ร่วมจัดโครงการป่าชุมชน โครงการอุทยานการศึกษา เป็นต้น ซึ่งจะได้ทั้งการส่งเสริมการปลูกต้นไม้ และการใช้ต้นไม้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ธรรมต่อไปด้วย

๑๗) มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุด ซึ่งเจ้าอาวาสและพระสงฆ์จะต้องศึกษาส่งเสริมสนับสนุน ประสานงานเพื่อการเผยแพร่ธรรมและพัฒนาพระพุทธศาสนา จะได้ตรงตามนโยบาย ถูกทิศทาง แก้ไข สถานการณ์และเหมาะสมกับโอกาส ย่อมเป็นพลังส่งเสริมการพัฒนายิ่งขึ้น

๑๘) หลักการบริการ การดำเนินงานต่าง ๆ ควรมีการวางแผนระยะยาว ระยะสั้น เพื่อการปฏิบัติพัฒนาวัด และควรให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมอย่างสม่ำเสมอ หลักการเหล่านี้พระสงฆ์สามารถค้นคว้าให้เกิดการเรียนรู้ได้ซึ่งจักต้องยึดหลักการ การฝึกฝน การพัฒนาการไม่ประมาท และหลักการพึ่งตัวเองเป็นสำคัญ จึงจะบังเกิดผลดี

๑๙) สงฆ์ควรมีความสมถะ มีความเป็นอยู่ง่าย ๆ ไม่หวังลาภสักการะ มุ่งศึกษาปฏิบัติ และเผยแพร่ธรรมแก่ประชาชน ดังนั้นกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัด ดำเนินอยู่ขณะนี้จึงจำเป็นต้องมีการทบทวน สังคายนา เพื่อการพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืนของพระพุทธศาสนาต่อไป

๒๐) ปัจจุบันจำนวนพระสงฆ์มีมากยิ่งในฤดูพรรษายังมีจำนวนมากขึ้นกว่าปกติหลายเท่า ดังนั้นจำเป็นต้องมีการปกครองพระบวชใหม่โดยให้พระที่ประพฤติดีแล้วดูแลปกครองอบรมพระบวชใหม่เป็นกลุ่มๆ จะช่วยส่งเสริมพระวินัย และการศึกษาของสงฆ์ได้ดีขึ้น ทำให้เกิดการพัฒนาสงฆ์ พัฒนาวัด พัฒนาบทบาทหน้าที่ของสงฆ์ จนเกิดประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศชาติอย่างแท้จริง

หลักการและการพัฒนาชุมชน

ยุวธน์ วุฒิเมธี ได้สรุปหลักการพัฒนาชุมชนไว้ ๗ ประการดังนี้ (อ้างใน สนธยา พลศรี,

๒๕๓๓ : หน้า ๕๕)

๑. หลักความร่วมมือของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้มากที่สุด โดยการเปิดโอกาสให้มีการศึกษาการร่วมพิจารณาและการตกลงใจร่วมกันในการแก้ปัญหาหรือการวางโครงการต่างๆเพื่อให้ประชาชนได้มีสิทธิและเสมอภาคที่จะมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบต่อสังคมโดยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบต่องานพัฒนาชุมชนของตน

๒. หลักการแสวงหาผู้นำ ในการพัฒนาชุมชนนั้น เน้นในเรื่องการค้นหาผู้นำและพัฒนาคุณลักษณะของผู้นำให้เกิดขึ้นในชุมชนเพราะจุดมุ่งหมายสุดท้ายของการพัฒนาชุมชน คือการให้ประชาชนพึ่งตนเองและสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ซึ่งผู้นำจะเป็นผู้ดำเนินการในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี

๓. หลักการทำงานกับกลุ่ม จะต้องสร้างกลุ่มคนในรูปต่างๆขึ้นเพื่อให้เป็นสถาบันของประชาชนซึ่งเป็นแหล่งกลางในการศึกษาและเป็นแกนนำในทางปฏิบัติการพัฒนาชุมชนจึงมุ่งไปที่การทำงานกับกลุ่มคนเป็นประการสำคัญ

๔. หลักการสมทบ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาลและสนับสนุนให้ประชาชนใช้แรงงานและวัสดุอุปกรณ์ในชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างเต็มที่ จึงต้องกระตุ้นให้ประชาชนรู้จักเสียสละแรงงาน วัสดุอุปกรณ์ของตนสมทบกับของรัฐบาลอีกทางหนึ่งซึ่งจะช่วยให้งบประมาณอันจำกัดของรัฐบาลสามารถให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึง

๕. หลักการประสานงาน โดยตัวของการพัฒนาชุมชนเองไม่สามารถบอกได้เด่นชัดว่าเป็นงานของใคร ด้วยเหตุนี้จึงไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จด้วยลำพังตัวเอง ต้องอาศัยความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง จึงจะประสบความสำเร็จ

๖. หลักการรับผิดชอบร่วมกัน แม้โครงการพัฒนาชุมชนจะเสร็จสิ้นลงแล้วก็ตาม แต่ยังคงต้องมีการรับผิดชอบดูแลรักษาให้คงอยู่เพื่อประโยชน์ของชุมชนให้นานที่สุด เพราะฉะนั้นต้องทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในการรับผิดชอบด้วย จึงจะทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของและเกิดความรู้สึกห่วงหาพันที่จะดูแลรักษาในการดำเนินงานให้คงไว้ตลอดไป

๗. หลักการขยายผล การพัฒนาชุมชนนั้นมีระเบียบแบบแผนในการดำเนินงานจึงสามารถที่จะบอกผลที่จะเกิดขึ้นมาได้พอสมควร และเป็นแบบอย่างที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาในชุมชนอื่นๆ ต่อไป

นอกจากนี้ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี ยังได้เสนอหลักปฏิบัติในการพัฒนาชุมชนและประชาชนควรยึดถือเป็นแนวทางอีก ๖ ประการ คือ

๑. หลักการที่ให้ประชาชนช่วยเหลือตนเอง คือ การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนได้มี

การช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด เพราะทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาชุมชน คือ ประชาชนในชุมชนการที่จะให้บุคคลนั้นมีค่าและประสิทธิภาพสำหรับชุมชนได้ก็คือการสร้าง ความสามารถในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนของตนด้วยตัวเองเป็นสำคัญเพราะ ประชาชนในชุมชนนั้นรู้สภาพความเป็นจริงในชุมชนได้ดีกว่าผู้อื่น ส่วนการช่วยเหลือจากนั้นเพียง เพื่อช่วยให้เขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้เท่านั้น ไม่ควรช่วยในทุกสิ่งทุกอย่างจนเขาไม่ได้มีส่วนร่วมใน อันที่จะเป็นการสร้างความภาคภูมิใจในตัวเอง การที่กระตุ้นให้ประชาชนกระตือรือร้นที่จะช่วย ตนเองนั้น ควรเริ่มจากภาพการณ์และสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชน จากสิ่งเล็กๆ น้อยๆ และจากสิ่งง่าย ๆ ไปหายาก ไม่ควรริบเร่งทำโครงการดำเนินงาน แต่ค่อยทำค่อยไป เพื่อให้โอกาสเขาได้เรียนรู้จาก การทำงานนั้นและพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้มากที่สุด

๒. หลักการที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วม การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในงานหมายถึง ประชาชนเข้ามาทำกิจการทุกอย่างให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจทำงาน ลงมือทำงานตามที่เขาได้ตัดสินใจไปแล้วด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการทำให้เขาได้ปฏิบัติตามความ สนใจและความต้องการของเขา การที่เขาได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการนั้นจะทำให้เขาได้มีโอกาส พัฒนาตนเองยิ่งขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนของเขานั้นเป็นความ จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นการสร้างความรู้สึกมั่นใจในตนเอง ความสามารถของตนเอง และความรู้สึกเป็นเจ้าของอันจะมีผลต่อสารปฏิบัติงานในด้านอื่นๆ ในภายหน้าอีกมาก เป็นการ สร้างความภูมิใจตนเองและสร้างนิสัยรักในการทำงานร่วมกันให้เกิดขึ้น ในการที่จะดึงประชาชน เข้ามาร่วมกิจกรรมด้วยนั้นจะต้องไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ แต่จะต้องมาจากชนทุกชั้นในสังคม ตั้งแต่คนร่ำรวยที่สุดจนถึงยากจนที่สุดของชุมชนหรือตั้งแต่กลุ่มชนสูงสุด จนถึงกลุ่มชนต่ำสุดของ ชุมชน จะเลือกที่รักมักที่ชังในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไม่ได้

๓. หลักความเสมอภาคในการดำเนินงาน ในการดำเนินงานใดๆ นั้นทุกคนจะต้องมีสิทธิ มีเสียงเท่ากัน ให้ความสำคัญแก่บุคคลในทุกๆ ด้านอย่างเสมอภาคกัน เพื่อเป็นการผูกใจของ ผู้ปฏิบัติงาน ทำให้ผู้ปฏิบัติงานทุกๆ คนมีความรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติงานนั้นๆ ย่อมที่จะแสดงความคิดเห็น คัดค้าน สนับสนุนได้เท่ากับบุคคลคนอื่น ไม่มีใครสำคัญกว่าใครและ ทุกคนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากผลการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

๔. หลักการใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น การเริ่มต้นปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน ปัจจัย สำคัญที่มีส่วนช่วยให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการและการสนับสนุนในกิจกรรมของประชาชนนั้น ก็ คือผู้นำในท้องถิ่นซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำชุมชนไปสู่การพัฒนา เพราะว่าสมาชิกใน ชุมชนส่วนใหญ่ฝากภาระและอำนาจตัดสินใจในกิจการต่างๆ ในชุมชนของตนไว้กับผู้นำ เมื่อผู้นำ

เห็นความสำคัญในการที่จะให้ชุมชนของคนได้รับการพัฒนา และสนับสนุนเพื่อให้มีการพัฒนาเกิดขึ้นในชุมชน ย่อมที่จะดึงให้ประชาชนให้ความสนับสนุนโครงการนั้นๆ ยิ่งไปกว่านั้นผู้นำยังเป็นผู้ช่วยเผยแพร่แรงใจประชาชนเข้ามาร่วมงานด้วยอย่างมีประสิทธิภาพและในบางกรณียังช่วยเป็นวิทยากรให้ความกระจ่างในปัญหาต่างๆ ในชุมชนนั้นๆ ได้เป็นอย่างดีอีกทางหนึ่งด้วย

๕. หลักความเข้าใจวัฒนธรรมของท้องถิ่น ในแต่ท้องถิ่นย่อมจะมีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเองซึ่งอาจจะเหมือน คล้ายคลึงหรือแตกต่างไปจากชุมชนอื่นหรือมีลักษณะจำกัดซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่ยึดมั่นที่แตกต่างโดยทั่วไป ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาจึงจำเป็นต้องทราบและยึดถือด้วย ในขั้นแรกของการเข้าไปสู่ชุมชนจะต้องไม่กระทำการใดๆ ให้เป็นที่ขัดแย้งกับความเชื่อดั้งกล่าว ต่อเมื่อภายหลังเห็นว่าสิ่งใดควรที่จะได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น ค่อยคิดค่อยทำไปทีละเล็กละน้อยโดยให้ชาวบ้านรู้สึกกระตือรือร้นใจน้อยที่สุดหรือไม่รู้สึกเลย แต่ให้เห็นดีเห็นงามในการเปลี่ยนแปลงนั้นได้ด้วย นอกจากนั้น การได้รู้จักและเข้าใจ วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นอย่างดีจะช่วยให้นักพัฒนาสามารถใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมนั้นได้ด้วย เช่น การขอความร่วมมือให้สร้างถนนหนทางโดยชี้ให้เห็นว่าเป็นการทำบุญหรือทำการเพื่อความเป็นประโยชน์ในโลกหน้าตามความเชื่อ เป็นต้น

๖. หลักการประเมินผลและตรวจสอบงาน ทุกโครงการหรือกิจกรรมที่จำเป็น จะต้องมีการประเมินผลงาน เพราะจะได้รู้ว่าการดำเนินงานนั้นๆ ได้ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้หรือไม่เพียงไรและประสบหรือมีปัญหาอุปสรรคขัดขวางในแง่มุมใดบ้าง ภายหลังที่ได้ดำเนินการไปแล้วชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วจึงหาผู้ทางแก้ไขข้อบกพร่อง และหาวิธีการดำเนินงานที่ดีกว่ามาใช้ในการดำเนินการได้อย่างจับพลัดและเหมาะสมเพราะหากปล่อยให้ปัญหาขณะกำลังปฏิบัติงานจะมีผลต่อความไม่มั่นใจของประชาชนได้ ซึ่งเป็นผลเสียในการร่วมปฏิบัติงาน

ส่วน พัฒน์ สุจำนงค์ ได้เสนอว่าการพัฒนาชุมชนควรมีหลักการที่สำคัญ ๔ ประการ คือ (อ้างใน สนธยา พลศรี, ๒๕๓๓ : ๖๐)

๑. ยึดถือประชาชนเป็นหลัก โดยยึดเอาความต้องการและปัญหาที่แท้จริงของประชาชน และร่วมมือร่วมใจของประชาชนเป็นพื้นฐานสำคัญในการที่จะเป็นไปสู่การช่วยเหลือตนเองได้ในบ้านปลาย

๒. ยึดทรัพยากรของชาวบ้านเป็นหลักในการพัฒนาทั้งคน วัตถุและสถาบันทางสังคม

๓. หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน คือแผนหรือโครงการพัฒนาชุมชน จะต้องมาจากประชาชนในชุมชน นักพัฒนาชุมชนต้องไปทำงานร่วมกับประชาชนเข้ามาร่วมกิจกรรม แต่ต้องให้เข้ามาร่วมด้วยความสมัครใจ

๔. หลักการปกครองตนเอง ต้องส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการปกครองในรูปของสถาบันทางทางสังคม กลุ่มอาชีพ วัย เพศ โดยที่ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการเอง

๕. หลักการประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ โดยทำหน้าที่เป็นกลางในการประสานงานที่จะนำบริการต่างๆทั้งของรัฐและเอกชนไปสู่ชุมชน

๖. การพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มต้นจากสิ่งที่ทำได้ได้ง่ายก่อนแล้วจึงค่อยๆ ไปสู่งานที่ทำได้ยากขึ้นเป็นลำดับ

๗. การเปลี่ยนแปลงในชุมชนต้องคำนึงถึงสิ่งง่ายในชีวิตของคน เช่น ให้เริ่มต้นในกลุ่มคนที่ยอมรับ หรือแนะนำได้ง่ายก่อนไปสู่ด้านอื่นๆ ต้องอาศัยอ้างอิงในสิ่งที่ชาวบ้านรู้และเคยชินอยู่แล้ว ใช้ภาษาที่ง่ายต่อการเข้าใจ เป็นต้น

๘. ยึดถือวัฒนธรรมเป็นหลัก การพัฒนาชุมชนจะต้องสอดคล้องกับวิถีของชาวบ้าน เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม ศาสนา ความเชื่อ ฯลฯ จึงจะทำให้เกิดการยอมรับและนำไปสู่การพัฒนาชุมชนได้

จิรพรรณ กาญจนจินตรา ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่าในปัจจุบันการพัฒนาชุมชนอยู่ในระยะขั้นการทดลอง คือ เป็นเรื่องของแนวความคิด และปรัชญาที่เพิ่งเกิดขึ้นเท่านั้น ยังไม่เกิดทฤษฎีพัฒนาชุมชนขึ้นดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงเป็นเพียงหลักการ ซึ่งนอกจากจะยึดหลักการขององค์การสหประชาชาติแล้วควรยึดหลักการในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนอีก ๑๒ ประการ (อ้างในสนธิยา พลศรี, ๒๕๓๓ : ๖๑)

๑. ต้องมีแบบแผน วิธีการที่แน่นอนและมีเหตุผล

๒. ใช้หลักการให้การศึกษาแก่ประชาชน โดยเน้นการเรียนรู้ด้วยการฝึกหัดทำจริง และให้ประชาชนเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ

๓. การดำเนินงานควรจะมีงานร่วมกับกลุ่มคนมากกว่าที่จะทำงานกับรายบุคคล รวมทั้งการประสานงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่มีความชำนาญเฉพาะ ไม่ควรจะให้สำเร็จเพียงหน่วยงานเดียว

๔. ต้องมีความรู้เกี่ยวกับค่านิยมของสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนที่จะพัฒนาเป็นอย่างดี

๕. การพัฒนาควรจะดำเนินการให้ครอบคลุมทั้งชุมชน

๖. เป้าหมายของการพัฒนาจะต้องแสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่สมาชิกในชุมชนนั้นจะได้รับและจะต้องเป็นสิ่งซึ่งสมาชิกและผู้บังคับในชุมชนนั้นมีความต้องการด้วย

๗. การดำเนินงานในขั้นต้น ควรจะมีการนำพระศนะและสร้างแนวความคิดร่วมโดยวิธีการสาธิตและทดลองให้เห็นจริงจึงเสียก่อนที่จะขยายโครงการออกไปอย่างกว้างขวาง

๘. ชุมชนจะต้องเป็นตัวการที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนา ต้องใช้หลักการรวมกลุ่มประชาชนให้เกิดพลังกลุ่มที่ถาวร เพื่อเป็นตัวจักรกลในการดำเนินโครงการพัฒนา

๙. การพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มต้นโดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ไม่ว่าจะเป็น วัสดุ อุปกรณ์ หรือบุคคล

๑๐. ขบวนการพัฒนาชุมชนจะต้องเป็นสิ่งที่สมาชิกในชุมชนนั้นเห็นว่าทุกขั้นตอนและเป็นที่ยอมรับของประชาชนและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องและโครงการต้องสนองตอบความต้องการของประชาชนมากที่สุด

๑๑. ต้องใช้เวลาในการดำเนินงาน เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติให้หันมายอมรับสิ่งใหม่ๆ หรือวิธีการใหม่ที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต ต้องค่อยๆ ทำไม่ควรเร่งรัดจนเกินไป และควรจะเริ่มจากสิ่งที่ประชาชนคุ้นเคยอยู่แล้วไปสู่เรื่องใหม่ๆ

๑๒. ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือนักพัฒนาชุมชนจะต้องทำตัวให้เป็นพี่เลี้ยงหรือที่เรียกว่าพี่เลี้ยงของสมาชิกในชุมชน และในขณะเดียวกันต้องพยายามหลีกเลี่ยงไม่ทำตัวของเขาให้เป็นบุคคลที่ขาดไม่ได้ในการพัฒนาพยายามมอบความรับผิดชอบการดำเนินงานให้ประชาชนมากที่สุด ไม่ควรถือว่าเป็นโครงการของทางราชการ

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์ (๒๕๒๔) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ พบว่า กิจกรรมที่พระภิกษุสงฆ์ และวัดได้ดำเนินเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคมไทย แบ่งได้เป็น ๖ ประการ คือ

๑. การรักษาความเรียบร้อยดีงาม ได้แก่ การดำเนินการเพื่อให้พระภิกษุสามเณรทั้งสังฆมณฑล ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย อย่างบริสุทธิ์ถูกต้อง เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ประชาชนให้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึงทั่วประเทศ

๒. การศาสนศึกษา ได้แก่ การดำเนินการให้พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย จนมีความรู้ความเข้าใจและสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

๓. การศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ การดำเนินการสงเคราะห์ช่วยเหลือให้เด็กและประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งในและนอกระบบการศึกษาของรัฐเพื่อสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข และเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศ

๔. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้ทราบ เข้าใจ และน้อมนำไปปฏิบัติเพื่อล่งพ้นความทุกข์และประสบความสุขตามอุปนิสัย และผลของการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา อันจะยังผลให้สังคมตลอดจนประเทศชาติมีความผาสุก สันติสุขและเจริญก้าวหน้า

๕. การสาธารณูปการ ได้แก่ การดำเนินการให้วัดทั่วประเทศเป็นวัดโดยสมบูรณ์เป็นที่พักพำนักอาศัยศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณร เป็นที่ทำนุบำรุงเพื่อกุศล พึ่งเทศน์ปฏิบัติธรรม และกระทำกิจกรรมของสังคมของประชาชนแห่งวัด หรือในท้องถิ่นที่ตั้งแห่งวัดนั้น ตลอดจนการรักษาวัฒนธรรม และอนุรักษ์ศิลปะโบราณวัตถุ และโบราณสถานของสังคมนั้นๆ ด้วย

๖. การสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ การดำเนินการสงเคราะห์ประชาชนทางด้านจิตใจ และทางวัตถุที่ไม่ขัดพระธรรมวินัยและสมณวิสัย เพื่อประโยชน์และความสุขของประชาชนทั่วไป

ศุภกุล เกียรติสุนทร (๒๕๓๗) พบว่า กิจกรรมของวัดที่เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาประกอบด้วย

๑. กิจกรรมด้านการประสานงานกับหน่วยงานราชการ เพื่อพัฒนาชุมชน

๑. กิจกรรมด้านการจัดสวัสดิการ การควบคุมดูแล รักษาศาสนสมบัติ และศาสนบุคคล

๒. กิจกรรมด้านการอนุรักษ์ และการเผยแผ่พระศาสนาและวัฒนธรรม

๓. กิจกรรมด้านการบริหารกิจกรรมพระศาสนาภายในวัด

๔. กิจกรรมด้านการจัดศาสนศึกษาเพื่อประชาชน

๕. กิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์

๖. กิจกรรมด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม

ประเวศ วะสี (๒๕๔๐) ได้เสนอแนวความคิดเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์และวัด ดังนี้

๑) พระสงฆ์เป็นผู้สร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้วัตถุประสงค์ของการบวชเป็นไปเพื่อเรียนรู้ คือ การเรียนรู้พุทธธรรม การเรียนรู้สังคมปัจจุบัน การเรียนรู้การติดต่อสื่อสาร

๒) การศึกษาของพระสงฆ์ เป็นเรื่องที่ต้องกำหนดอยู่ในนโยบายของรัฐบาลในแผนการศึกษาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยสงฆ์ และมหาวิทยาลัยทางโลกควรจะร่วมกันพัฒนาลัทธิสูตรสำหรับการศึกษาของพระสงฆ์

๓) การทำวัดให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน
ความสำคัญของวัดคือการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้นถ้าวัดเข้มแข็งจะทำให้โครงสร้างของชุมชนเข้มแข็งไปด้วย

๔) วัดกับการจัดการศึกษา หากวัดสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาคนให้เต็มศักยภาพได้ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง

๕) พระสงฆ์กับการแก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธี

๖) วัดกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัดควรเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาแก่ประชาชน

๗) การบริหารจัดการวัด วัดเป็นทรัพยากรอันทรงค่าของสังคม ดังนั้นระบบการบริหารจัดการที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคมตามอุดมการณ์แห่งพุทธศาสนาจึงเป็นอุดมการณ์ที่ผู้เกี่ยวข้องทั้งเจ้าอาวาส คณะสงฆ์ รัฐบาล และผู้เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือกันในการ اجرารองพระศาสนาเพื่อสังคมต่อไป

มานี ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และคณะ (๑๕๔๐) กล่าวว่าบทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ มีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ

๑) บทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมตนได้แก่ ศึกษาธรรมลึกซึ้ง ปฏิบัติเคร่งครัดปกครองสงฆ์

๒) บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ศาสนา ได้แก่ สอนธรรมะพัฒนาสังคม พัฒนาวัด และ

๓) บทบาทใหม่ของพระสงฆ์ยุคโลกาภิวัตน์ ได้แก่ -ติดตามข่าวสาร ร่วมแก้ไขปัญหาสงฆ์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

กองแผนงาน กรมการศาสนา (๒๕๔๐) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดได้เป็นศูนย์กลางชุมชน พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน แบ่งเป็น ๒ ปัจจัย คือ ปัจจัยหลักประกอบด้วย ความสามารถพิเศษหรือคุณลักษณะเฉพาะพิเศษของเจ้าอาวาส บุคลิกภาพภาวะผู้นำ เช่น ความมีมนุษยสัมพันธ์ ความซื่อสัตย์ การปฏิบัติตนในพระธรรมวินัย และกระบวนการบริหารและการทำงานอย่างเป็นระบบ อาทิ การจัดองค์กร การบริหารบุคลากร การติดตามงาน การบริหารการเงิน เป็นต้น และปัจจัยเสริม คือ ปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนได้แก่ สภาพแวดล้อมทำเลที่ตั้งบรรยากาศในวัด และการที่วัดมีลักษณะพิเศษเฉพาะ เช่น เป็นโบราณสถานมีโบราณวัตถุทางศิลปวัฒนธรรม และอื่นๆ